

ERDÉLYRÉSZI UTI KALAUZ.
Szerkesztő: RADNÓTI DEZSŐ.

II.

**UDVARHELYVÁRMEGYEI
TURISTA-KALAUZ**

IRATÁK

MOLNÁR KÁROLY és VAIÐA EMI. dr.

KOLOZSVÁR
KIADJA: AZ ERDÉLYRÉSZI KÁRPÁT-EGYESÜLET.
1897.

ERDÉLYRÉSZI

UTI KALAUZ

TÖBB KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

SZERKESZTŐ :

RADNÓTI DEZSŐ,
E. K. E. FŐÍTKÁR

II.

UDVARHELYVÁRMEGYEI TURISTA KALAUZ.

SZERKESZTETTÉK :

MOLNÁR KÁROLY és VAJDA EMIL dr.

KOLOZSVÁR.

KIADJA : AZ ERDÉLYRÉSZI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

NY. GOMBOS FERENCZNÉL.

UDVARHELYVÁRMEGYEI TURISTA-KALAUZ.

SZERKESZTETTÉK :

MOLNÁR KÁROLY és VAJDA EMIL dr.
főréálisk. tanárok.

→ SZÁMOS KÉPPEL. ←

KOLCSVÁR, 1897.
AZ E. K. E TULAJDONA ÉS KIADÁSA.

—
NY. GOMBOS FERENCZNÉL.

TARTALOM.

	Lap.
1. Udvarhelymegye	1.
2. Segesvárról Székely-Udvarhelyre	1.
3. Székely-Udvarhely	3.
4. Kirándulás Budvárra	17.
5. Székely-Udvarhelytől Csik-Szeredsig	18.
6. Udvarhelytől Homoród-Almásig a Szent-Keresztfánnyáig	22.
7. Dobogó, Szentkeresztfánnya és Lobogó	29.
8. Kiruly-fürdő	34.
9. Székely-Udvarhelyről Baróthra	35.
10. Székely-Udvarhelyről Korond fürdőre és Parajdra	36.
11. Szováta fürdő	40.
12. Sz.-Udvarbely-Zetelaka-Gyergyó-Szentmiklós	45.

ILLUSZTRÁCZIÓK.

1. kép: Székely ház, galambbugos kis puval.
  2. kép: Székely-Udvarhely látóképe.
  3. kép: Róm. kath. főgymnasium épülete.
  4. kép: Az ev. ref. kollegium 2 emeletes épülete.
  5. kép: Székelytámadvár romja.
  6. kép: A förealískola tornacsarnoka.
  7. kép: Magán épület Székely-Udvarhelyt.
  8. kép: Homoród-fürdő.
  9. kép: Ilonavölgy a Homoród-fürdőn.
  10. kép: Dobogó-fürdő.
  11. kép: Dobogó-fürdő.
  12. kép: Szentkeresztbányai vasgyár.
  13. kép: Szentkeresztbánya.
-

1. Udvarhelyvármegye.

1874. előtt az u. n. *Székelyföldön* nem létezett a vármegyei intézmény, hanem hasonlóan a szászok földjéhez (Királyföld): *székekre* vala osztva. 1874-ben az új territorialis felosztás alkalmával: a régi *Udvarhelyszék*, *Keresztur-* és *Bardoczsékek*, a volt *Felső-Fehérmegye* és *Kőhalomszék* pár községével kerekített ki a mai *Udvarhelyvármegyé*vé.

A vármegye ÉK. határán, az É.-Ny.-ról D.-K.-re húzódó *Hargita-hegység* *Csíkvármegye* felé természetes határfalat képez, s D-en a nyulványául szolgáló *Rikávol*, a régi *Bardoczséket* (Erdővidék); az *oláhfalvi* és *pálfalvi* fensikokkal pedig a N.-Küküllő mentét ágazza be. E hegységből táplálkoznak a vármegye vizei is.

2. Segesvárról Székely-Udvarhelyre.

A M. Á. V.-on *Segesvárra* érkezve, az ott várákozó szárnyvasuti apró kocsikra ülünk fel. *Segesvártól Héjasfalváig* a M. A. V. pályatestén halad vonatunk; *Héjasfalvától* Brassó felé, alig 2 km.-re haladva, irányt változtatunk, s áthaladunk a Küküllő hidján.

Udvarhelyvármegye első községe: *Uj-Székely*, mely azonnal feltűnik, nagy részt cseréppel fedett csinos házaival.

A székely rendszeret és tisztaság még a szász földről árkezöt is meglepi. Az utca néző ház homlokzata, cserkoszoru vagy tulipán-diszitlmény között, a ház építőjének és élete pájának nevét, az építés idejét tünteti fel. E mellé sajátos, kezdetleges, de azért jellemző festmények sorakoznak. Az udvarba nyiló *galambugos* cserfa kapu (L. az 1. képet), két körives nyilással szolgál a szekereknek, gyalogjáróknak; kívülről: faragott tulipán és szőlődiszitlmény, sőt olykor oszlopudánzat is ékesíti. Néha tréfás közöntök, verssek is láthatók.

A tisztára separt udvaron rögtön észrevehetjük a gazda vagyoni állapotát, rendszeretét. A legszegényebbnél is ott áll az istálló, a csür, kétfelől pojtákkal. Összsel cserfalábakkal rakott asztag egészít ki a sort Balra a süthódz, kis konyha és a gémes kut foglalnak rendesen helyet. A lakás előtt lehetőleg 1—2 m. széles kertecske kindálja illatos virágait. A lakás mögött, a méhest tartalmazó konyhakert és csárök után, a gyümölcsös következik, s az egész telket tüskekoronával megrakott takaros fonású sövény kerítés (ujabban deszkapalánk is) futja körül.

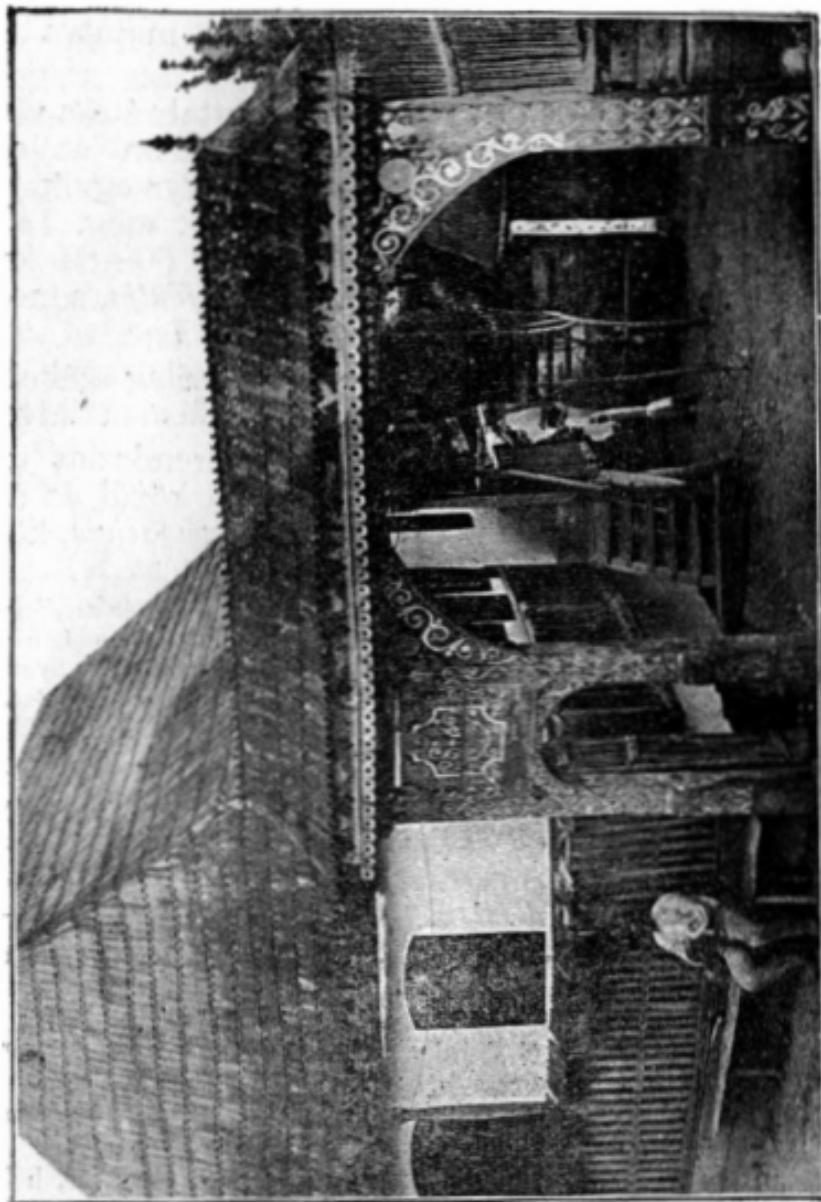
Hajnal hasadótól késő estig nunkában sürög a ház aprája-nagyja, csak a vasárnap ünnep szakítja félbe a szakadatlan tevékenységet. Az a jó kedv, élénkség, készség, a mivel a munkához fognak; a munka szaporasága, a kitartás, ruganyosság a dolog közben is felhangzó dalos elégültség, leleményes tréfa: tiszteletet parancsol a szekelynek!

Pedig a vasutról is látható hegyes, szük határ nem jutalmazza valami gazdagot a ráfordított munkát, s a sürü községeknek sem jut oly-bő és változatos határ, a minőkkel pl. a szászokat az Árpád királyok bökezüssége megajándékozta.

Uj-Székely ref. és unitár. lakossága jól megfér egymás mellett. Marhák szépsége, jósága a vonatról is szembetűnő; földjeik megmunkálása pedig kiválóan gondos és tisztta.

A következő *Boldogasszonfalva* a vallási türelmesség ritka példája. Az aránylag kicsiny községben, 4 hitfelekezet temploma (ref., unitár., gör. kel. és gör. kath.) hirdeti békességben Isten igéit, a g. kel. és g. kath. hitük eredetileg oláhok voltak, de teljesen elmagyarosodva, számuk folyton ápad s a más két hitfelekezet tagjaihoz csatlakoznak.

1. kép.

Székelyház galambbugcs kapuval.

Alig pár km -re, a mindenki által szükülő völgy b.-oldalán húzódik meg nagy szerényen, pár kiemelkedőbb házat és karcsu templomtornyát mutatva be: *Fiatfalva*.

Vonatunk most egy kanyarulattal átesap az országuton, s az egész völgyet majdnem átölelő *Székely* vagy *Szitás-Kereszturon* a vármegye egyik jelentékenyebb nagyközségénél állapodik meg. (*Korona vendéglő*. Szobaár: 80–1 frt, ebéd 60–80 kr.) Szük utca vezet a városba, egyetlen *főútja*, a mely egyuttal *tere* is.

A lakosság kizárolag magyar, illetőleg székely, a kik a róm. kath., ref. és unitár. vallásnak hívei.

Járás- és szolgabirói hiv., jól berendezett üzlethelyiségek. Közművelődési intézetei közül az áll. *tanítókörpző*, a jelenleg 5 oszt. *unitár. gymnasium*, közsségi elemi iskola stb. érdemelnek említést.

Fentemlített régi *gymnasiuma*, a kolozsvári *unitárius főgymnasiumnak* előiskolája. Tanulói közül sokan mennek át oda, hogy *gymnasiumi* tanulmányait befejezve, felső intézetekben nyerjék tovább kiképzést. E középiskola jótevői néhai b. *Orbán Balázs* és *Berde Mózes* voltak.

Az ódon r. kath. templom 1458-ban épült. A kormány és az EMKE támogatásával, a *vármegyei ipar-egylet* által bennlakással fenntartott: *szövő tanműhelyben*, évente több székely leány nyer kiképzést a finomabb *házi szőttesek* készítéséből.

A tanműhely szőttesei keresett emléktárgyak és házi berendezéshez: asztali abraszoknál és ágyterítőkül kiválóan alkalmasok.

Kocsin ki lehet rándulni a vármegye Ny. részébe, *Bözöd-Ujfaluba* lakozó székely *szombatosokhoz*. A héber nyelvet nem birják ugyan, azonban meglátszik rajtuk az izraelitizmus befolyása, leginkább abban, hogy a földmivesség pang a kezeik alatt.

Másik ajánlatos kirándulás a *Fehér-Nyíkó* völgye, hol a székelyföld legszebb leányai születnek.

A vasut tovább haladva, alig 2 km -re a *Fehér-Nyikót* áthidalja.

Jobbról elmarad *Bethfulva*; fennebb a Küküllő mellett, már külsejével is jóllétét eláruló *Kis-Galambfalva*. A régi várromot mutató *Gath-tető* és a j.-parti *Nagymál* közé szorult helységtől felfelé, az utóbbi hegyfok megkerülésével érjük: *Nagy-Galambfalvát*. Módos, nagy község. Sok nemes család származási helye. Az E.-ra megnyiló, regényes vágási völgyben váromladék látható. Csakhamar a Küküllő b.-partjára helyezkedünk, s a *décsfalvi* szorosan túl: a híres *agyagfalvi* térré robog vonatunk, hol csaknem egyszerre 4 község u. m.: a torkolat mellett *Décsfalva*, j.-ra *Agyagfalva*, ezzel átellenben balfelől *Magyarós* — és a tér E. csucsában: *Bögöz* tárulnak elénk.

Ez a székelyek *Rákosmezeje*. Ide gyűltek össze a fontosabb ügyek megvitatására. 1848. október 10-én tartották utolsó gyűlésüket, s iunen indult a veszélyben lévő haza védelmére a 30,000 székely, kiknek hős tetteit *Bem* és *Petőfi* annyira dicsöítették.

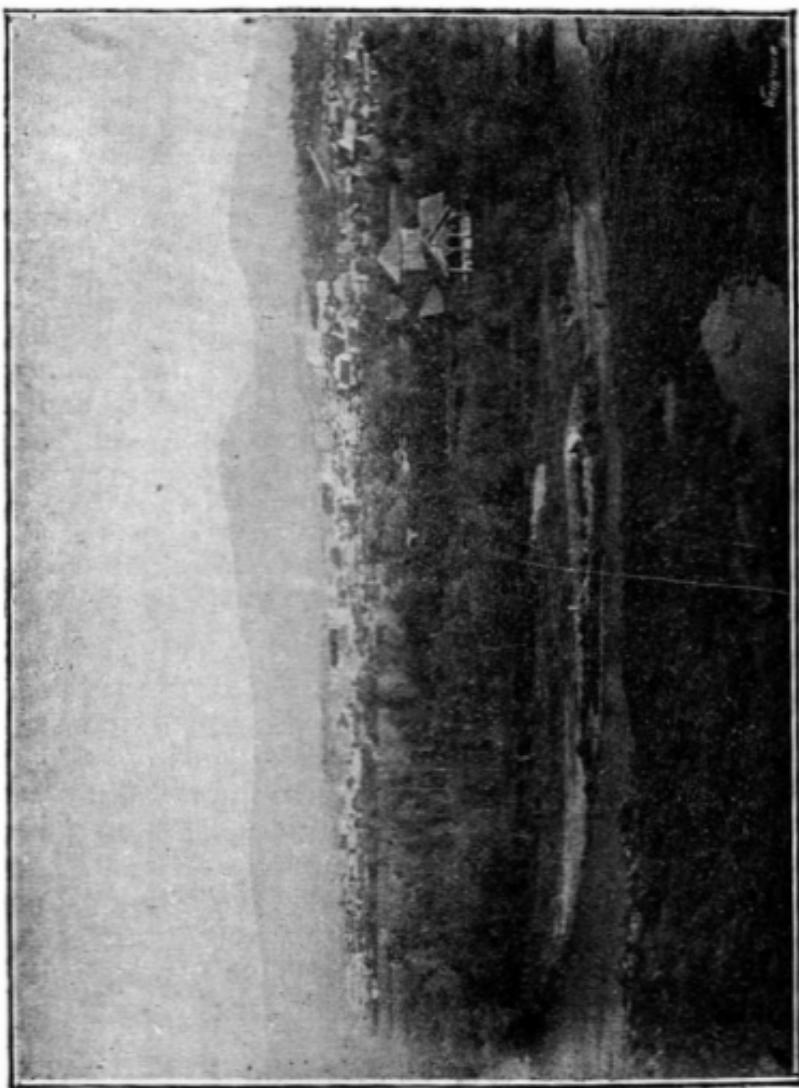
A távol fekvő állomás után érjük magát *Bögöz* falut, melynek csinos házai között haladunk át; majd a Nagy-Küküllő tulsó partjára kelünk, s a „*Bonta*” nevű sziklaszoros veri vissza vonatunk dübörgését.

Most kitágul a völgy, s jobbra látjuk *Oczfalvát*, s mihamar előttünk van *Bikafalva*; mig j.-ra *Felső-Boldogasszonyságfalva* marad el. Felső Boldogasszonyságfalvával éppen átellenben, az ugynevezett „*hodzás*”-nál, közvetlen a Küküllő mellett, hirtelen egy nagy kányarulat után előnkbe tárul Székely-Udvarhely városa, számos kimagasló középületével, templomaival. De még a kopasz *Budvár* alatt elhaladva: a város É.-K. szélre fekvő pályaudvarban állapodunk meg.

3. Székely-Udvarhely.

Székely-Udvarhely (L. a 2. képet) rend. tan. város és a vármegye székhelye. Kir. törvényszék-

Székely-Udvarhely iátképe.

2. kép.

kel, valamint számos állami hivatalnal; két főgymnasiuma (róm. kath. és ev. ref.), áll. főreáliskolája, felsőbb leányiskolája, ipar- és keresk. iskolája; állami agyagipar iskolája, több humánus és kulturális egyesülete: egyikévé teszik a legműveltebb kis városoknak; mig másrészt tetszetős külseje, utcazáinak élénk forgalma, nagyon kedvező benyomást gyakorolnak az utazóra. Lakosainak száma (katon. nélkül) 5476, teljesen magyarok. Rendkívül szük helyre összeszorítva, terjeszkedése nagyon akadályozva van, mi főként a forgalom élénkségének meg nem felelő méretű utcáin észlelhető.

A vasuttól az új vármegyei kórház mellett — j.-ra hagyva a vásárteret — a szük *Bethlen-utcán* át, a főtérrre (piacz) érünk.

Föltünik itt a város egyik legszebb épülete, az 1895-be épült vármegyeháza, valamint az építészetileg minden fontosab Kiválóság nélkül való régi városháza.

A főtér DK. oldalának magaslatán diszlik: az 1788-ban Török Ferencz plebános buzgólkodásából épített róm. kath. *plebánia templom*. A templom elötti térről gyönyörű kilátást nyerünk a városra és az azt sürűn környező községekre.

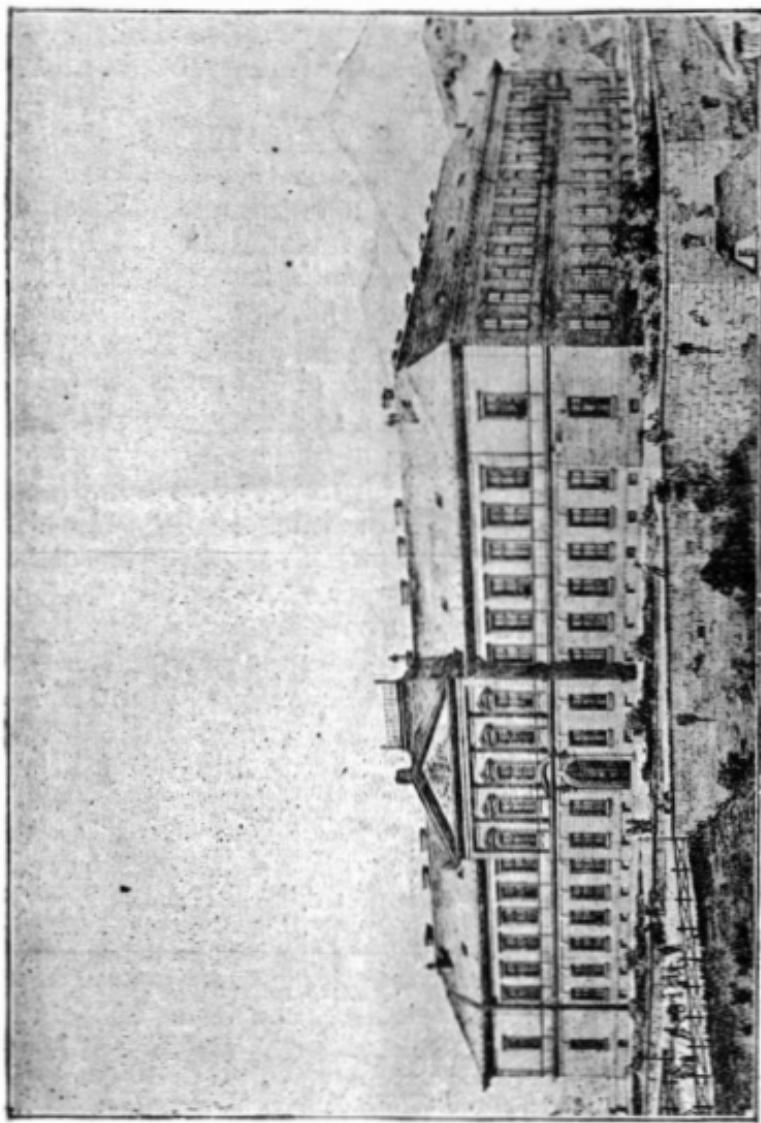
É.- *Sinénfalva*, *Bethlenfalu*, s ezzel átellenben *Kadicsfalva*, fennebb *Fenyéd*; a velünk szemben levő hegység oldalán terül el *Szombatfalva*, mögötte *Lengyelfalu*, s még magasabban *Farczás* és *Sükő*. J.-ra fenn a *Hargita* magaslatán *Oroszhegy*, alább *Szt.-Tamás*, *Tibid*. Lefelé a völgyön *F.-Boldogasszonyság falva*, *Bikafalva*, *Ocsfalva* stb. A templomtól, — arczezal a város felé állva, — j.-ra van: a messze kimagasló *plebánia*, mig b.-ra az 50 tanulóra szóló *fincvelő* (seminarium) fekszik. E magaslatról a felett lépesen leszállva, a *Fogarasi Mihály* püspök által emeltetett, s apáczák vezetése alatt álló *leánynevelő-intézet* imposzános épülete fogad. Szemben a róm. kath. *főgymnasium* csinos új hajléka.

A róm. kath. főgymnázium*) a jezsuiták tanodájából még 1688 előtt keletkezett. Kezdetben a gymnasium 4 latin és 2 elemi osztályból állott. A jezsuita igazgatók közül kitünt Káldi György, ki 1695-től 1700 végeig kormányzott. 1736-ban a gymnasiumot kibővítették a rhetorikai és poetikai osztályokkal. A jezsuita szerzet 1773-ban eltöröltetvén, azok tagjai többnyire megyei papokká lettek és így folytatván a tanitást, az udvarhelyi gymnasium megyei papok és világi egyének kezeire bizatott. Végre 1849-ben a tanintézetet bezárták s épületét katonai célokra használták. 1850-ben ujra megnyitották, az uj tanterv szerint berendezve. Ekkor az intézet teljes 8 osztályuvá lett. 1854-ben megnyilt a finövelő is. 1859—60-ban létre jött az ifjúsági könyvtár, melyben jelenleg 1200 kötet van. 1877-ben előkészítő osztályt alapítanak, ez 1882—83-ban megszünt. A tanári kar 1890-ben kisegítő könyvtárt létesített a tanulók számára. 1892-ben a zenetenítést is megkezdették. A tanári kar buzgalma következtében a zenekari alap a 3000 forintot jóval meghaladja. Az egyes szerűrák is szépen vannak berendezve.

Jelenleg az iskolának uj palotát építettek (L. 3. képet) mely 100,000 frtot meghaladó összegbe került. A főgymnasium fentartója az erdélyi róm. kath. status, egyházi főgondnoka Jung Cseke Lajos apátpbleános; világi főgondnoka Török Albert dr. s igazgatója Soó Gáspár. Tanárok: Daróczi János, Embry Árpád, Gáspár Balázs, Gáspár István, Hajkó László, Jánosy Péter, Király Lajos, Szigethy

*) Történetét megírta Daróczi János, főgymn. tanár, az 1892-ben Embry Árpád tanár szerkesztésében megjelent Emlék lapban.

3. kép.

Rémp.-kast.-főgymnázium épülete.

elbontani fognak

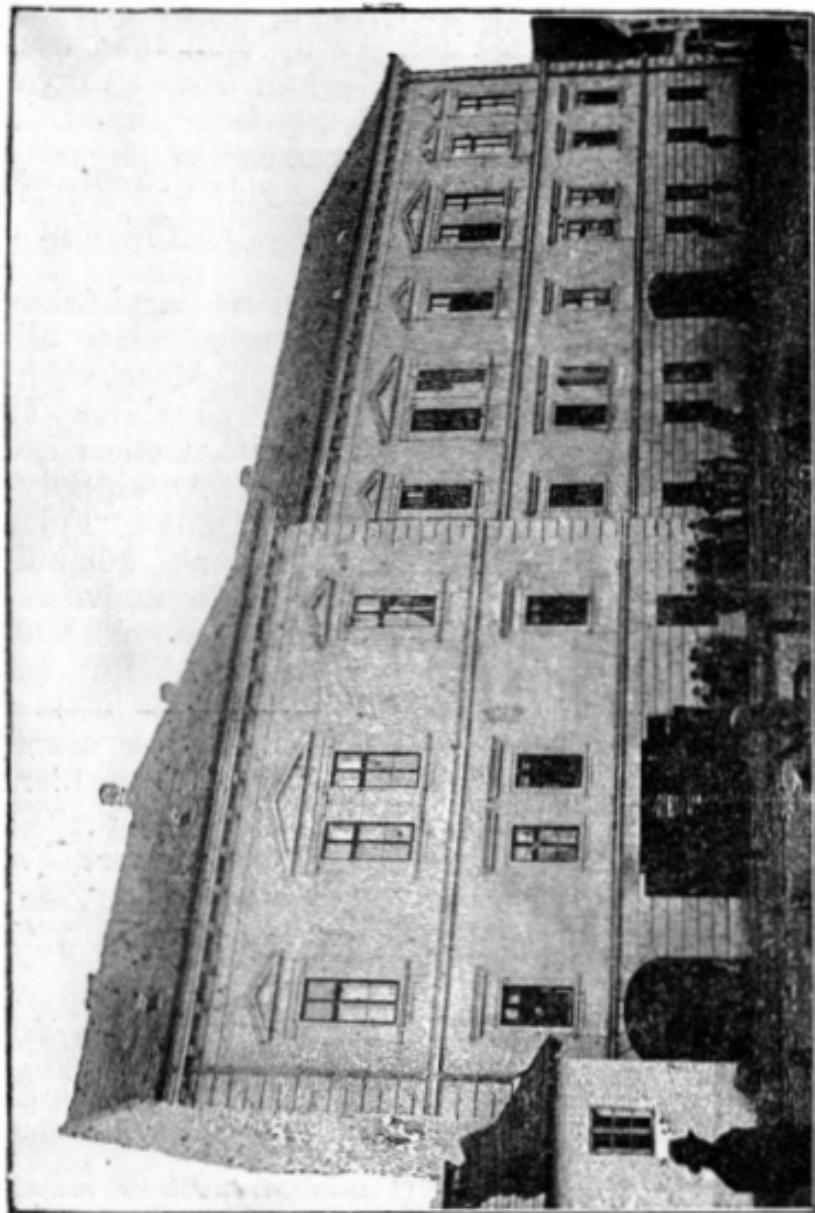
István, Tamás Albert, Varga Sándor. — Tanulók száma 200 körül. Az internátusban mintegy 60 tanuló nyer teljes ellátást. Igazgatója Bodosi Lajos. A finövelőben (convictus) mintegy 50 tanuló van. Igazgató Varga Sándor.

A piacz közepén áll (épült 1781.) a *ref. templom*. Érdekes feljegyezni: hogy a *régi templomot*, mely azelőtt a mostani plebánia templom helyén állott, a katholikusokkal együtt használták. A templommal átellenben az *ev. ref. kollegium* 2 emeletes épületét látjuk. (L. a 4. képet).

A három középiskola közül az *ev. ref. főgymnasium* 1672-ben nyíttatott meg, főleg Bethlen János 1000 darab aranyból álló alapítványából. Eleinte négy latin osztály volt: etymologia, syntaxis, poezis és rhetorica, ehhez járult még az elemi osztály. Az alsóbb osztályokat a közterületi vezetők vezették; a felsőbb tanulók (a deákik) a rektor felügyelete alá tartoztak. Később kiegészült a tantárgyak száma a logikával, görög és német nyelvvel, végül ezekhez járult a műének is. Tetején javításokat hozott létre Kiss Gergely (1768–1786), ki átépítette a coll. épületét és templomát. 1832-ben az intézet főtanodai collegiummá tétetett s a theologiai, phil. és lit. szak mellett a jogi is felállítatott. 1851–52. tanévben új szervezetet nyert az intézet. A tanulók 3 elemi, 8 gymn. és 2 theol. osztályra soroztattak. 1861-ben az elemi iskola 4 osztályra bővítetett. 1871-ben a jogi szakosztály megszünt.

Az 1771- és 1772-ben készült épület semmi-kép sem volt alkalmas a tanításra, sem a nagyszámu bennlakok befogadására. Ezért 2 emeletessé tették az épületet s nagy átalakításokat eszközöltek, melyek 45,000 frtba kerültek. Jelenleg diszes

4. kép.

Az ev. ref. kollegium 2 emeletes épülete.

2 emeletes épület áll rendelkezésre, kényelmes és világos, nagy termekkel stb. Az új épületet 1888. október 14-én szentelték föl. Az új épületben összesen 48 helyiség van. A collegium összes vagyoná mintegy 400,000 frt értéket képvisel. Az iskola az ifjakat 83-féle ösztöndíjból gazdag s jótékony jutalmazásokban részesítheti. A szertárok elég gazdagok. A könyvtár a 15,000 darabot meghaladja s k. b. 10,000 frt értéket képvisel.

A coll. közvetlenül az erd. ev. ref. egyházkerületi állandó-tanács közvetlen hatósága alatt áll. Főgondnok: Sebesi Ákos; algondnok: Mezei Ödön dr., Gyárfás Endre; Illyés István pénztáros és dr. Nagy Samu, coll. ügyvéd. Igazgató: Gönczi Lajos. Tanárok: Bod Károly, Félegyházi Antal, Solyomossi Endre, Olasz Gyula, Kovács Dániel, Fejes Aron, Szabó András. Ezén kívül vannak köztaniítók is. A tanulok száma az 1894—95-ik tanév végén 189. Az intézet állami segélyezésben részesül. Kilátás van arra, hogy rendszeres évi állami segély ezúton tizenhat ezer forintot nyer az intézet s a tornacsarnok félépítésére 8 ezer frtot, egyszer mindenkorra. Tanáraink létszáma kiegészítettük 13-ra s az állami dijazást nyerik.

A piacz alsó végén van a Szt. Ferencz-rendiek zárdája s két tornyu *temploma*. E zárda János Zsigmond előtt: az ugynevezett „Székely-Támad” vára helyén állott. (L. az 5. képet).

János Zsigmond, az ellene fellázadt székelyek megfékezésére e pontot tartván legalkalmasabbnak, a szerzeteseket kitelepítette, s od 1561-ben «Székely-Támad» várát rakatta. Ennek romjai felett építette gr. Csáky Albin kultusz miniszter az állami föreáliskola diszes palotáját, egyuttal 15 tanulóráin terнатust rendezvén be.

A Székely Támad vagy Csonkavár, a Rákóczi szabadságharc alatt rombolhatott le véglegesen s azóta romjaiban he-

vert. A vár négy szegletén négy bástya, a közepen egy nagy palota romjai állottak, ezeket az építkezés alkalmával lerombolták s anyagát felhasználták.

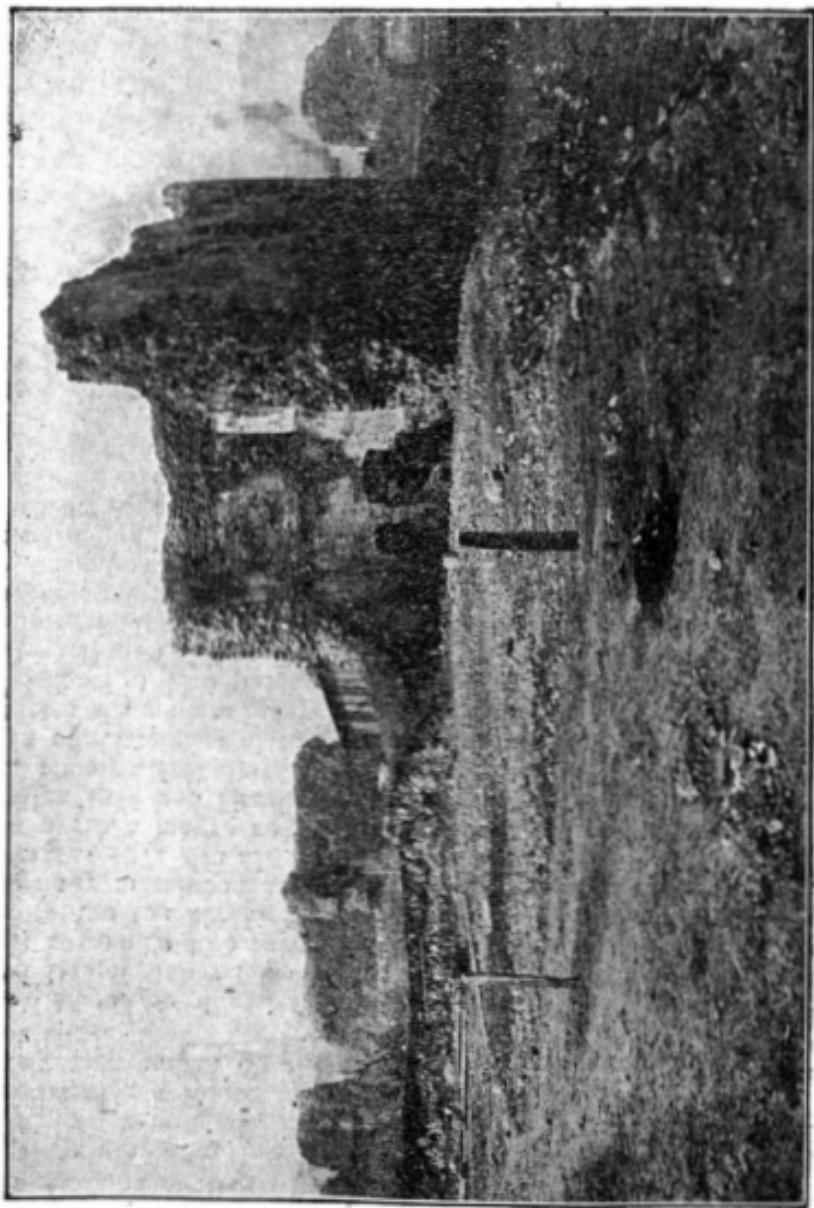
Az alapozásnál, a lerombolt épületek alapfalain kívül, sokkal régibb keletű alapokra is találtak, melyek arra mutatnak, hogy itt még a rómaiaknak is volt erődítményük. És valóban a székely muzeumban *Sepsi-Szentgyörgyön* C. I. V. B. bélyegű téglákat látni.

Magy. kir. állami föreáliskola*) alapítatott 1871-ben Vargyasi Dániel Gábor főispán, dr. Török Albert és Tibád Antal hatkáros közreműködése folytán Eötvös József br. minisztersége alatt. Trefort Ágoston kiváló figyelmére méltatta az iskolát s emelkedése nagy mértékben az ó stysi gondoskodásával köszönhető. Az internatus 1871 óta áll fenn s fentartására 1892-ig, mikor új palotát nyert, a megye sokat áldozott évente. Az intézet elékészítő osztálya 1874-ben létesült. Az új palota, mely méltó disze a városnak, s mely a Székely-támadt (Csonkavár) helyiségén van, gr. Csáky Albin minisztersége alatt épült az állam és a megye jóvoltából. Az emeletes s a modern igényeknek megfelelő, diszes tornacsarnokkal (L. 8-ik kép.) biró palota 120,000 frtba került. Az új palota létesítése Dániel Gábor, Török Albert dr., Elischer József fáradhatlan buzgalmanak köszönhető. Van az intézetnek virágzó ének- és zenekara, melynek pénzalapiját a tanári kar anyagi áldozattal tette le s buzgalmával növelte 1600 frtot meghaladó összegre. A szertárok gazdagon vannak ellátva, mintegy 5000 darabbal 22,000 frt értékben. A tanári könyvtárban 5000-et meghaladó kötet van 11,000 frt értékben. Internatusa szépen van berendezve s a tanulók ellátása, gondozása valóban mintaszerű. Kir. igazgató Soly-mossy Lajos dr. Tanárok: Barabás Jenő, Csehely Adolf, Dózsa Jakab, Fankovich Gyula, Hann Károly, Hlatky Miklós, Molnár Károly, Pálffy Károly, Pogány Kornél, dr. Rózsa Géza, Tompa Arpád, dr. Vajda Emil és Mikó Pál. Az együttlakás az igazgató és felügyelő tanár vezetése alatt áll. A tanulók száma 130—140 körül változik.

A keddi vásárokra, főleg aratás idején, beözönlik a környék lakóssága. Ilyenkor jellemző viselésekben szemlélhetjük a délczeg testtartásu, s nyílt arcuk daczára megfontolt, ravaszcodó, de becsületes munkás népet.

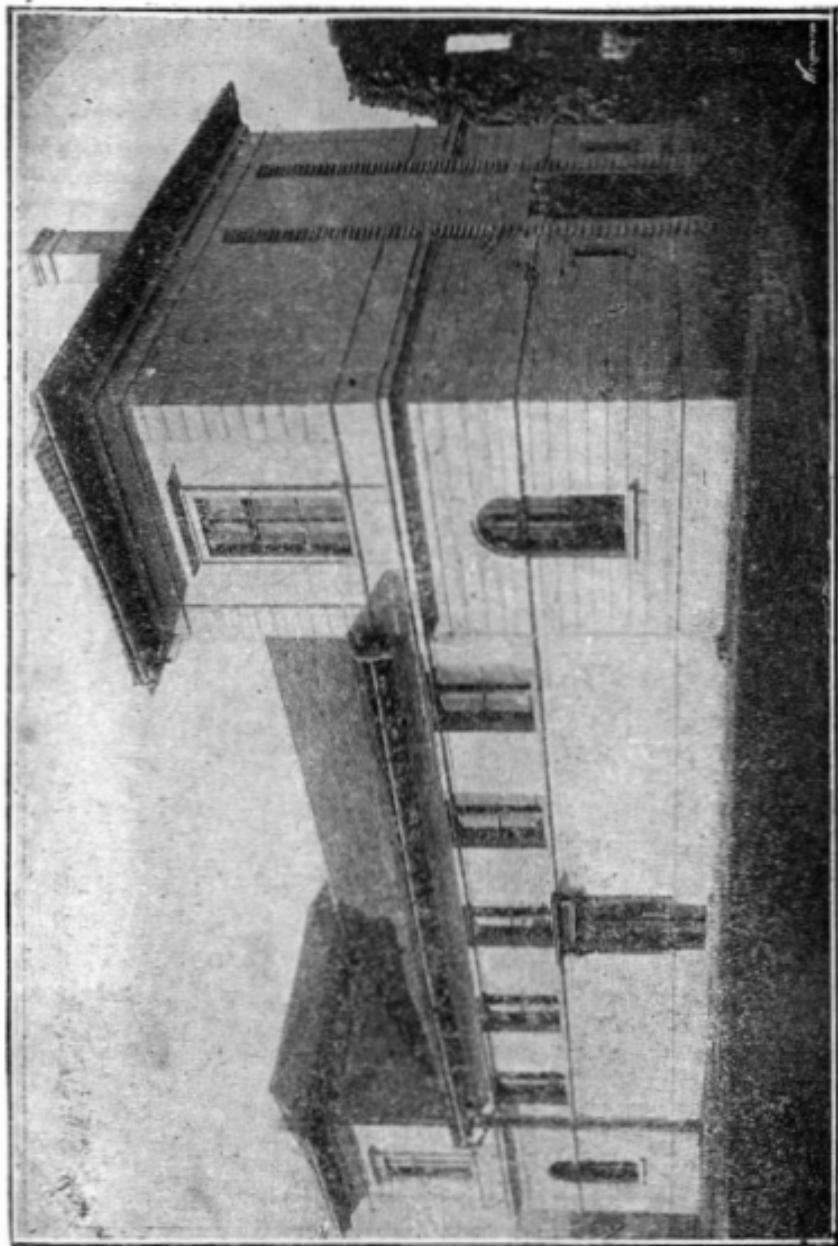
*) Történetét megírta Vajda Emil dr. tanár.

Székely támad vár romja.

5. kép.

6. kép.

A főreáliskola turbacsarnoka.

7. kép.

Magán épület Sz.-Udvarhelyt.

A férfiak darócz öltözetét házilag készítik és pedig nadrag =harisnya — fehér, a kabát=korti — szürke posztóból készül. A nők házi szöottesből készült fersinget, ujast és lájból viselnek; utóbbi csak kis, derékhöz álló öltözék, s inkább a fiatalok viselik. Akárhány olyan akad a sugár nőalakok között, hogy Madonna fejüt rajzolhatnak.

Megemlitendők még az országos vásárok, melyek a jól gondozott, bogácszarvu űreikről híresek.

Bérkocsik: A vasuttól a városba 50 kr., 1 6. 80 kr., 1 nap 5 frt. *Szállók:* Szobaárak: *Budapest* (Kossuth-utcza) a modern igényeknek megfelelően a legnagyobb kényelemmel berendezve, 1—3 frtig szolg. együtt; omn. 30 kr.; Szerényebb igényeknek: *Csillag*, *Bárány*, *Szarvas*, 50 kr — 80 kri. *Éttermek és sörházak:* *Benedek Béla* vendéglője, szép kerti helyiséggel. *Valter Vilmos* (Kossuth-utcza.) *Kávéház:* *Nemzeti* (Kossuth-utcza). *Posta és távirda hivatal:* Bethlen-utcza. (Ny. reg. 8—12, d. u. 3—6 ó)

4. Kirándulás Budvárra.

A várostól D.-re, alig $\frac{1}{4}$ óra kimagsoló sziklahegye *Buda* vár nevet visel. A sziklafalban tátongó üregekbe tündéreket helyet a nép phantasiája. A meredeken megszakadó hegycsúcs É.-ról függ össze egy nyak által a *Kuvácsza* hegygyel. Ny.-on a *Csicsertől* az *Ördögkutya* pataka vágja el. Az É. hegynyakon kettős sánca; K. és D. meredek oldalon nem volt erődítés, K. és É.-on falazat nyomai vannak. E helyen köeszközököt, bronz vésöket és lándzsákat találtak, vas nyílakkal együtt.

E hegyen állítólag *Attila* örcsesnének *Budának* vára volt. A székely mondák *Zandirkánya* is itt lakott.

A város felett, K. felől emelkedik a meglehetős magas, *Szarkakő*, a honnan gyönyörű kilátás nyilik nem csak a Kükkölli mentére, hanem a *Homoród* vidékére, s a távoli *fogaras*, *brasói* hegyekre is. 23 községet innen tiszta időben belátni.

A várostól alig 10 percre van a kápolna, szomszédságában DN-ra van egy sós fürdő, a mely gyógyhatású.

Udvarhelyet választva a kirándulások központjául, három irányba mehetünk: *Csik*-, *Parajd* vagy *Homoród-Oklárd* felé.

Kocsik napjai bér 5 frt; több napra 4 frt naponként. Egy-szerű székely fuvarok: 2—3 frt.

5. Székely-Udvarhelytől Csik-Szeredáig.

A Sz.-Udvarhelytől Csik-Szeredáig szolgáló kocsi út 51 km., (jó kocsi fél n. alatt áthajt) Pihenő és etetés: Szentegyháza-Oláhfaluban (1 óra), ahol két jó vendéglő is van: a Nagy Pál és Kis Irmáé mindkettőben vannak vendégszobák (1 frt).

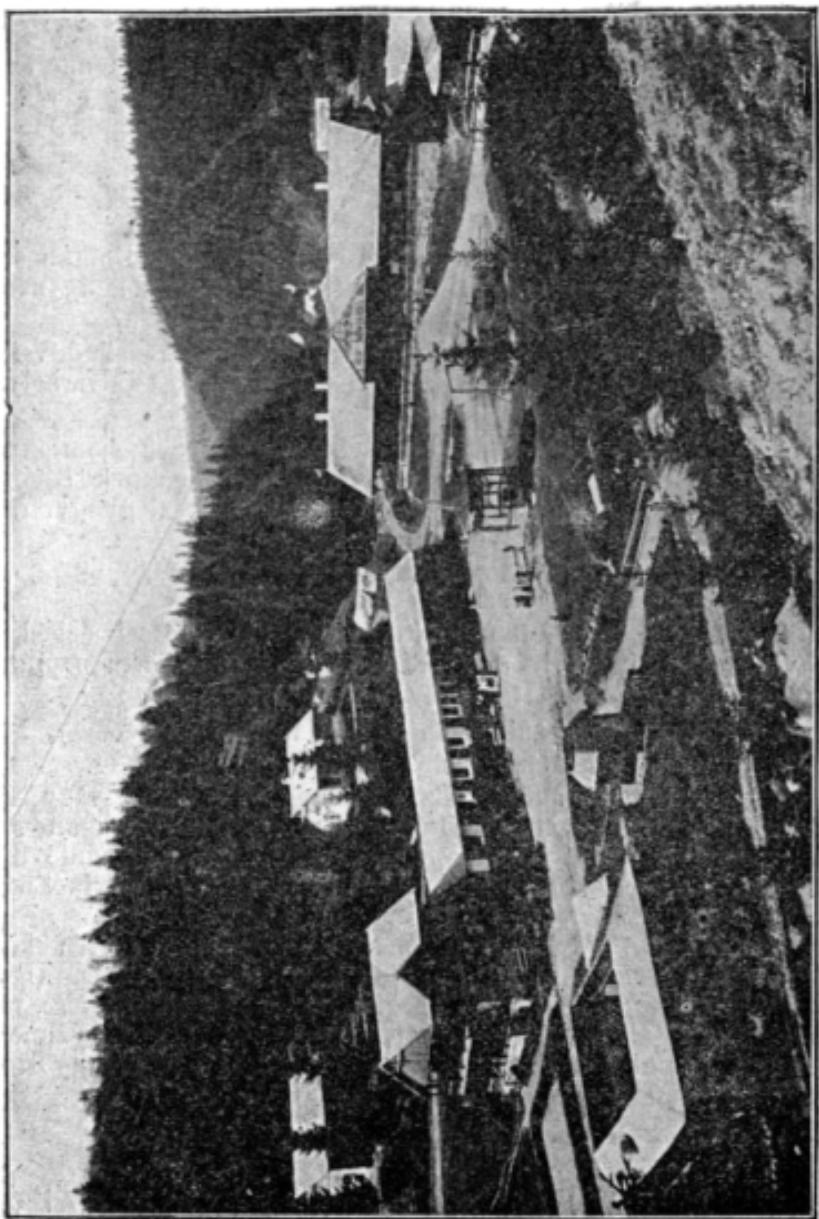
Udvarhelyről a Bethlen utczán kihajtva, az indulóházon tul, minden járt Siménfalvát érjük, közvetlen utána jön Bethlenfalva, j.-felől a Szarkakő nevű hegygyel. A falun felül Ugron Gábornak megnézésre különösen érdemes, a technika mai vivmányai szerint berendezett gyártelepét (fürészmalom, téglavető) látjuk, majd Fenyéd kies fekvésü helyiségen és Máréfalván haladunk át. Máréfalvától enyhe emelkedéssel, gyönyörű erdős tájon a Czekeend lábához érünk, honnan már hatalmas serpentinával visz fel az út a Czekeend tetejére, máskép az Oláhfalvi fensikra (861 m. m.), honnan Ny.-ra Udvarhelyig, sőt alább is leláthatunk, míg E.-K.-en a Hargita méltóságos tömegét pillantjuk meg.

Majdnem két kmt -t egész sima téren haladva, lejteni kezdünk, s j.-ra fordul utunk. A szükűlő völgben kis — de hatalmasan zugó patak — rohan ki mellettünk. Még egy forduló, s előttünk áll, mintha a földből nőtt volna ki, a szép fejlődésnek indult és sürűn látogatott Homoród-fürdő, hol legalább egy órát pihenünk, megtekintvén berendezéseit és pompás fenyveseit. (L. a 8. képet).

A hatalmas fensikban a kis Homoród s egy más jelentéktelenebb patak mély völgyet ástak. A Homoród a fensik hosszában, s erre merőlegesen a másik patak. E patakok mély völgyében rejtiőzik a kies fürdőtelep, mely Kápolnás-Oláhfalu község tulajdona.

Szerencsés fekvésénél, balzsamos fenyves levegője és kitűnő vasas savanyú vizeinél fogva, hazarészünk, s mondhatni ha-

S. kép.

Homoród fürdő.

zánk egyik legspecialisabb fürdője. Különösen vérszegény gyermekek és nőknél 4 — 6 heti itt tartózkodás valóságos csodákat mivel. Ha oly tulajdonos kezében volna, aki megfelelő beruházással kellő comfortot nyújthatna, európai hirnévre tenne szert. Igy is évről-évre gyarapodik látogatóinak száma, s nagy előnye, hogy a fő forgalmi vonalba esik. Jelenlegi berendezése mellett mintegy 60 család fér el benne.

Vannak családi lakások, konyhával és vendégszobák egyesek számára.

A lakások heti bérre 5 frttól 10 frig. de a szobában épen csak a legnélkülnélhetlenebb butorok vannak meg; ágyneműt hozni kell, vagy a bérlnél érette külön fizetni.

Étkezés a vendéglőből, de házilag is. A közeli falvaktól élelmi szerek bőven szállíttatnak; hust és fűszerfélét Udvarhelyről, a naponta közlekedő posta szállít.

Van igen csinos vendéglöhelyisége, melynek homlokzata előtt huzódó széles rölyöső esős időben a vendégeknek sétányul szolgál. Állandó fürdő-orvos is van, azon kívül kézi gyógytára, s az évad alatt posta és távirág állomása is.

Ebéd házhoz: (4—5 tál étel) havonként 28 frt, 2—3 személy számára.

A vendéglőben étlap szerint, avagy előfizetéssel (ebéd 80 kr, vacsora 40 kr) foly az étkezés. Turisták lakásért: napjára 1 frttól — 1 frt 50 krig fizetnek. Zenedij 5 frt.

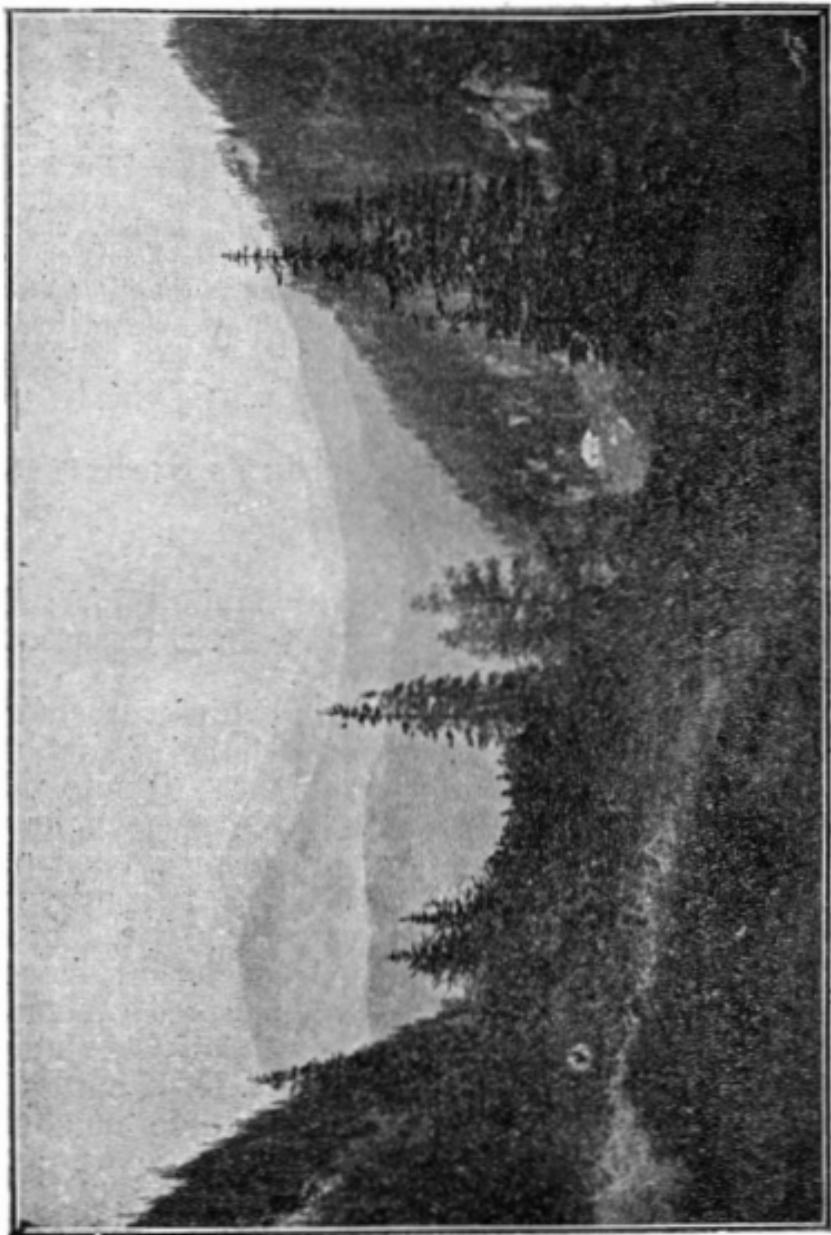
Több forrása közül 5 van használatban: 3 ivóvíznek, 2 fürdőnek.

Az ivóvizek közül: a felső kút, meg az alsó kút vagy *Klostild forrás* vannak elemezve. Utóbbinak vizét palaczokban szállítják Udvarhelyre. Az ugynevezett *Ilona* forrás (a hasonló nevű völgyben L. 9. kép.) még nincs elemezve, noha kellemes vizét nagyban használják.*)

Homoród-fürdő kellemes, magyar társadalmi életén kívül, még kirándulási főhadiszállásul is kiválóan alkalmatos. Ugy a *Hargitára*, mint *Szt.-Keresztfányára*, *Dobogóra*, *Kérulyfürdőre*, vagy *Honoród-Almás* hires barlangjához, innen aránylag kényelmesen tehetni kirándulásokat. Vezető és felszerelés: Kápolnás vagy Szentegyházas-Ólásfalun szerzendők be.

*) Az 1880. évi fürdő évadban, Bartha M. orsz. képv. kezdeményezésére, a fürdővendégek gyűjtéséből, casinos sétautak létesítések az eddig elhanyagolt pompás fenyvesekben.

9. kép.

Ilona völgy a homoród fürdőn.

A homoródi fürdőtől, kitünlő országuton, magas fensikon, rövid 1, 6. alatt érjük Kápolnás-Oláhfalut: a fürdő tulajdonos községet. Majd Szentegyházas-Oláhfalu nagyközsége (2 vendégfogadó) fogad.

Oláhfalun túl, az út magas réteken viszen, s 2 km. után az ősidőktől fogva Tolvajos hágónak vagy Nagyerdőnek nevezett hegyre hatol, hatalmas bükkök és óriási fenyők között kanyarogva. A Hargita gerinczére érve, a széles Csíkeölygybe térünk, melyet K.-felé mértföldnyire most kopár hegység határol, holott egykor a legszebb fenyvesek díszítettek. Majd feltárol az Olt völgye, melynek partjain Csík-Szereda és a sürűn egymásmellé épült községek tornyai ragyognak, s a hatalmas berczek által határolt környezettel együtt, szép látványt nyújtanak.

6. Udvarhelytől Homoród-Almásig és Sz.-Kereszthányaig. *)

Udvarhelytől Almásig kocsi napjára 5 frt; Almástól a barlangig székely szekér 2 frt. Összes távolság 5 óra.

Reggel 5 órakor vonulunk ki a városból a Kossuth-utcán. A város végén haladva, jobbra látjuk az ősz Budvárt kopasz oldalán bámoszkodó kölyukaival (szemeivel), balról a Kuvar nevű hegy végénél a kápolnat, sóskutat, hol a megyében oly gazdag előforduló konyhasó egyik telepe nyugszik feltáratlanul. Felső-Boldogasszonyfalva közt az ut a N.-Küküllő völgyéből keletre fordul s egy patak mellett Árvátfalván, Patakfalván át felvezet azon hegyhátra, melynek neve Kénosi tető, melynek folytatása képezi választóját a N.-Küküllő és Olt folyóknak. A Kénosi tetőről tekintve, magunk

*) E leírásokat írta Molnár Károly tanár a dr. Vajda Emil által 1895-ben szerkesztett Udvarhelyi Emléklapba.

előtt látjuk Nagy-Homoród-völgyét, mely északról délről nyilik, egész az Oltig. Két oldalt magas hegyhátkozásokhoz hasonló emelkedésekkel szegélyezik. Völgylapálya elég gazdag községekben. Ott látjuk a völgy torkolatában Homoród-Keményfalva, *Abásfalva*, a kiszélesedett részben *H.-Szent Márton Recsen*, *éd*, *Szent-Pál*, *Szent-Péter*, *Városfalva*, *Darócz* községeket, a jobbparti magaslatokon *Bágyot*. A völgylapályban szinte sólerakodás van, mit a községekben előforduló sóskutak s határaikban (*Szent-Pál*) a sóagyag sókivirágzása, meg a dombokon előforduló gypsz jelölnek.

Homoród-Szent-Mártonnál a völgyön fölfelé haladunk *Abásfalvára*, honnan déli irányban átmenetünk azon magaslaton, mely a Nagy-Homoródot elválasztja a Kis-Homoródtól. Ezen vizválasztón tul, egy szük völgyben fekszik Homoród-Almás, hova reggel 8 órakor érkezünk meg. Ha az időjárás ez utat lehetlenné teszi, akkor H.-Oklánd felé menve csak 9 órakor érkezünk be.

Homoród-Almáson az odavaló s reánk várakozó fogatokra átülve, déli irányban folytatjuk utunkat, azon vizválasztón át, mely a Kis-Homoród völgyét választja el a Vargyas patak völgyétől, hol a barlang környéke van. Fél 10 órakor már a Vargyas völgyében, annak a barlangon felül eső tágas részében vagyunk, mely völgy a vizen át vezető hidon alól megszünik. A patak a sziklák közé rohan, és a szemlélő nem tudja magát tájékozni, vajon milyen irányban haladhat az utjában álló egyetlen sziklatömbnek látszó hegyeken keresztül. Fo-

lyamát a meder szük volta miatt nem követhetjük, de még szemmel sem, kanyargásai miatt. A hidon átlépunk a patak balpartjára és ott délkeletnek tartva, fél órai folytonos emelkedés után felérünk egy hatalmas hegy, az ugynevezett Máltető aljára, melyet kaszálóul használnak, s melyen nehány csűr és egy hatalmas romladozó fal látható. Ez a *Kőmező*; némelyek szerint Kápolnamező, mert a monda szerint az romja volna azon kápolnának, melyet a tatárjárás után a barlangból megszabadultak építettek Isten diesítésére. A Kőmezőn már a hegytömbből két csuesot különböztetünk meg: a 925 méter magas Máltetőt, melynek alján állunk és vele szemben északra a valamivel alacsonyabb *Erős* tetejét.

A testi erő felfrissítésére szánt villásreggeli után indulunk a patak megkeresésére, mert az vezet a barlanghoz. A Kőmezőn délről haladva, hirtelen egy meredek lejtő szélén állunk, melynek aljáról felhallszik a patak zugása. A meredek oldalon nehezen leereszkedünk a viz partjára, s midőn szét okarunk tekinteni, akkor vesszük észre, hogy oly szük mederben vagyunk, melyből az óriás sziklafalak miatt még az égből is csak keskeny szalag látható. A patak tulsó partjáról nagy kölyukak kandikálnak az Erős oldalából, mint barlangbejáratok, melyeknek belseje még ismeretlen. E barlangot nevezik *Ugron-lyuknak*. A patak északról jöve, neki megy az Erősnek; de az erősebb lévén, keletre fordítja a Málnak s mi kénytelenek vagyunk utána menni, pedig nem látunk a Málon semmi átjárót, csak gyönyörű s óriás méretű sziklacsoportozatot. Midőn a patak folyását a Málnak tövéig

kisértük, akkor vesszük észre, hogy a viz egy része eltünik alján, behatol nagy zuhogással egy szük nyilású barlangba s ki tudja milyen utat követ, mig a délnyugati oldalon ismét előtörte. A szük nyiláson be nem férő viztömeg pedig egyet kanyarodik s ujból átvetődik az Erős oldalába.

Ezen a ponton tekintsünk szét. A két sziklóriás, ha feltekintünk s egy felhőcske szalad az égbolton, mintha ölelkezni akarna, mozogni látszik, fejünk szédül, fülünk zug Alább a Mál oldalán egy hatalmas lyuk kandikál (kölyuk), a barlang szája, jóval a patak medre fölött, melyet régen *Csudálókőnek* neveztek. Valami különös érzés lep meg s némán szemléljük e fenséges képet, majd a Málra, majd az Erősre, e két elválasztott sziklastevérre, azok oldalán emelkedő sziklaesőportozatra s rájuk kapaszkodó fák és cserjékre fordítva tekintetüket. Engedjük szabad szárnyra gondolatunkat. Az járja be azon ősi időket, midőn a sziklóriások egyek voltak, midőn a Vargyas vize utat keresve magának, megkapott egy repedést s azt mosta-mosta, addig mosta, barlangolta, mig létre hozta a barlangokat és vidéküket. A hegyiömb triász és jura korszakbeli tengeri mészkővekből áll s északi csucsát képezi a persányi hegynek, mely délről északnak tartva, Felső és Alsó Rákos közt átlép az Olton és ezen csucscsal rátámaszkodik a Hargitaára. Ez a pont a föld története szerint Udvarhelyvármegyének legrégebb szárazra jutott része, abban az időben szigete.

A barlang szája nem látszik egészen, mert egy lőrésekkel ellátott vastag kőfallal el volt zárva. ugy, hogy csak egy szükebb nyiláson lehet bejutni. A patak medréből mintegy 20 méter-

nyire emelkedő nyiláshoz egy falépeső vezet, melyen óvatosan haladunk a barlang előtermébe. Ha a Kőmezőről a nagy áradás miatt nem azon utat lehetne követni, akkor a lépesőtől nem messze, egy kiálló szikla a „Széchenyi“-szirt és a barlang nyilása közt levő szegleten, az ugynevezett „Farkasösvényen“ kellene aláereszkedni és a legszebb képet nem látnók.

Az előterem egy tágas, egész társaságot befogadó terem különböző irányban haladó folyosókkal. Igazi menedékház, csak fel kell szerelni. Az előteremből északkeletről és délnyugatra is folyosók vezetnek. Az északkeleti folyosóból jobbra haladva, az 1. számú üregbe lehet jutni; egyenesen haladva pedig a 2. 3. stb. számnakba. 15 üreg van megkülönböztetve, melyek régebben számokkal is jelölve voltak, de most nem látszanak, a faklyafüst belepte.

Régi felvételek szerint 400 ól hosszu és oly sok oldalmélyedése és folyosója van, hogy a jó vezető okvetlenül szükséges. fekete István felvétele szerint készült váza megvan Báró Orbán Balázs «Székelyföld leírásá»-ban. Eonek alapján szakértő könynen elhészíthetné újabb rajzát, mit a kirándulók előnyösen használhatnának. Remélhető is, hogy pár év múlva az E. K. E. udvarhelymegyei osztálya elkészíteti a rajzot, leírást és ez üregek jelzését.

Most azonban a vezető uton haladva szemléljük a szük folyosókat, tágas termeket, a csepegező köveket, az oldalfulkéket. De vigyázzunk minden lépéssünkre, öképpen oít, hol köves a barlang feneke és fölfelé vagy lefelé lejt. Helyenként denevérek czinczogásá hallszik. Egész csoportokat láttunk a sziklára egymás mellé helyezkedve. Más helyen egész vastag denevér guano rétegen vezet at az ut. Mig végre a 15-ik üregben, hova csak lason csuszva juthatni át, egy forrásnak látszó vizhez érünk, mely lehet a Mál alá bujt pataknak egyik ága is. A zon oldalfulkékben, melyeknek puha talaj képezi földjét, találtak az ásatók barlangi

medvecsontokat, de kartársának, a barlangi embernek maradványai még nem kerültek napfényre.

Azon csodaszép cseppkő-kőalakzatokat, melyek az aggteleki barlangot ékesítik, itt nem találjuk meg. Inkább nagysága és szövevényes volta gya-korol hatást.

1 és fél óra alatt visszatérünk az előterembe, hol jól esik a védőfalon át a szabadba tekinteni. A mint kitekintünk, balra, az Erős oldalán egy hatalmas sziklatornyot látunk, a „Csalatornyát”, melyről a monda szerint azon Csala nevű székely leste a tatárok mozdulatát, ki, midőn elvonult az ellen-ség, a barlangbelieknek oly örömmel adta tudtára, hogy elcsuszva, lezuhant és a kiről aztán elnevez-ték. A Csalatornyától kissé alább, szintén az Erős oldalán, meglehetős magasan, nehezen megközelit-hető helyen, van egy kő-lyuk.

A Csalatornyán felül van egy másik barlang, melynek száda kevessel emelkedett magasabbra a patak medrének. Ennek neve: „Kis-Lóesür”.

Ez méretére nézve kicsiny, de megragadó. Amaz nagyságával, ez szépségével hat. Itt lehet látni a mészbarlangok csodálatos (cseppköves, boltives, oszlopos) diszítését. Ennek is van egy nagy előterme, mely nagyon egyszerű s talán marhákat tartottak benne s onnan vette nevét. Ebből egyik oldalán oly szük nyilás vezet be a belső üregbe, hogy ismeretlen ember be se megy, nem gondol-

ván bennebb üregeket. De ereszkedjünk térdre, menjünk át, mert ha ezt meg nem néztük, nem láttuk az almási barlangok közt, báró Orbán Balázs szerint, a tündérek lakosztályát. Az első termet „sütő kemencének“, a másadikat „méhkasznak“ nevezték, alakjuk miatt. Itt gyönyörködtessük szemeinket!

Mig a nagy barlangban némaságra hajlandók az utasok, itt elevenség látszik az arczokon s hol egyik, hol másik nyilatkozik: „Felséges“.

A kis lócsúrból kijöve, tekintsünk vissza a kőlyukra, a Csalatornyán, Széchenyi-szirtre, a Málra- és Erősre, hogy egészében vésődjék elménkbe a barlangnak gyönyörű környéke.

A Széchenyi szirtet elhagyva, egy gyepes térséget érünk, melynek neve „Kőcsür“. Hátterét a térségnek a már ismert környék képezi, előttünk délre elzárja a kilátást egy hatalmas sziklafal, boltives üregével, mint boltives kapujával. Ezen a helyen volt a tatárjárás idejében a barlang környékének külső erődítése.

A kőcsürtől nem messze látjuk azt a helyet hol a szikla alól előtör a patak vizének az a része, mely a Mál alá bujt. Ez a „Vizkelet“. Itt szökellik vigan kifelé földalatti barlangjából, mintegy örvendezve a szabadulásnak.

Idegen látogatók, ha vonaton Apáczáig mennek, onnan fogaton — Vargyason át — ép a vizkeletig jöhetsznek, de olyan meglepetésben, mintha

a Kőmezőről szállunk be a sziklarepedésbe, nem részesülnek.

Vizkelettől fel a Máltetőre, élvezni a szabadtéri kilátást!

Két uton haladhatunk. Egyik a farkasösvény mely a Kőmezőre a barlang felett, a Mál nyugati oldalán levő hajlásban vezet, a másik a Mál keleti oldalán, mintegy kerülőn visz fel az északi oldalára és onnan a tetőre.

A vén kőrisfa-törzsekkel borított tetőről déli irányban egy falukkal megrakott völgy tűnik föl. Az az Olt középfolyásának völgye, „Erdővidők“. Odább a Barcáság, hátterében Brassó felett a brassói Kárpátok, délnyugatra a fogarasi havasok függőleges íve, nyugatra az erdélyi középső medencéje egyes emelkedettebb részei, északkeletre a trachyt óriás, a Hargita zöme, keletre szintén a Hargita sőtékép annak magasabb része, a Kakuk hegy, dél-keletre a baróthi hegyek szemlélhetők. Állásponunktunk és a Hargita zöme közt egy fensik is látszik, a két Oláhfaluval.

Bucsut intve a környéknek, leereszkedünk a Kőmezőre, honnan, miután megadjuk szervezetünknek is, mi az övé, az almási fogatokon ugy 6 óra tájban, bekoczogunk Almás községébe.

7. Dobogó, Szentkeresztbánya és Lobogó.

A társaság azon tagjai, kik még egy napi kirándulásra vállalkoznak, Homoród-Almáson elvál-

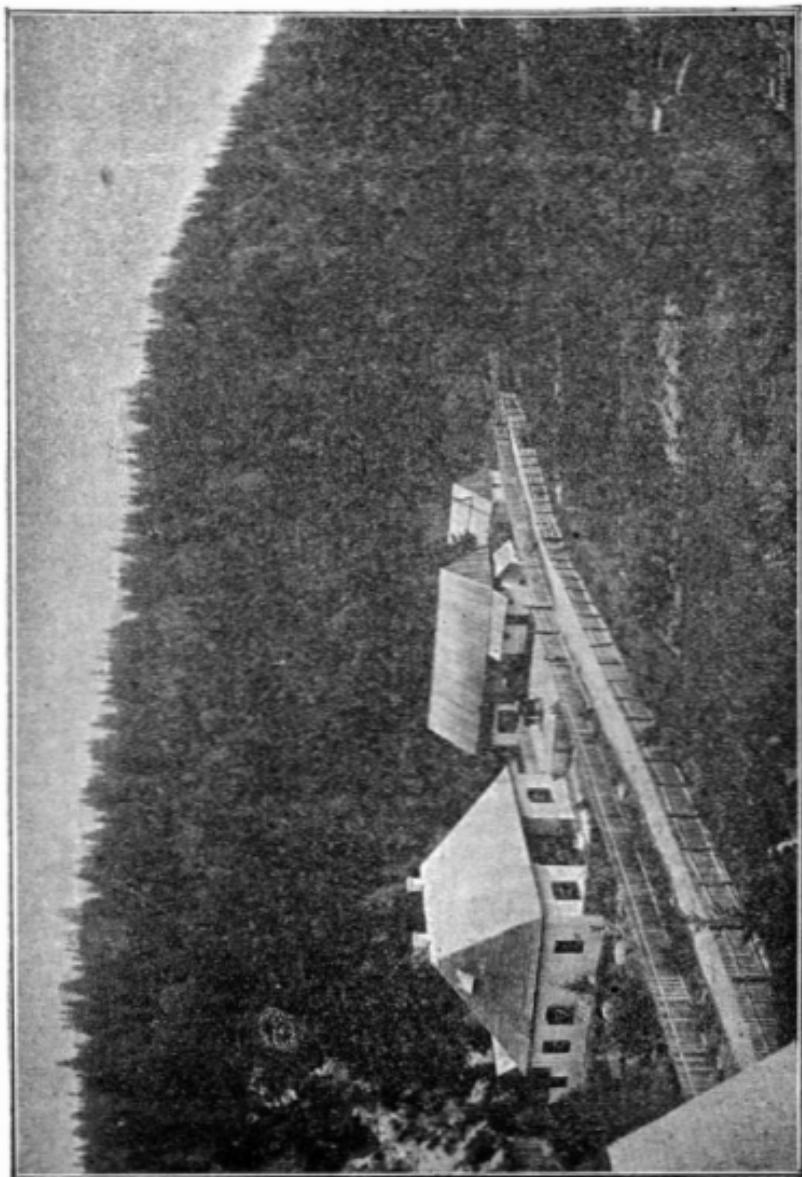
nak és a völgyön fölfelé Szentkeresztbányára vonulnak éjjeli szállásra.

Utközben átmegyünk Lövétén, hol ismét sóvidéket érünk. Itt van a megyében a sótelepülés legészakibb része ép oly viszonyok között, mint Udvarhely határában. A sóskut közelében régebben sótömzs is volt feltárva, de most nem látható. Lövétén felül a völgy még jobban szükül s bemélyed azon trachyt konglomerat és turfából álló fensik lejtőjébe, mely a Hargita gerinczét délnyugatra övezi.

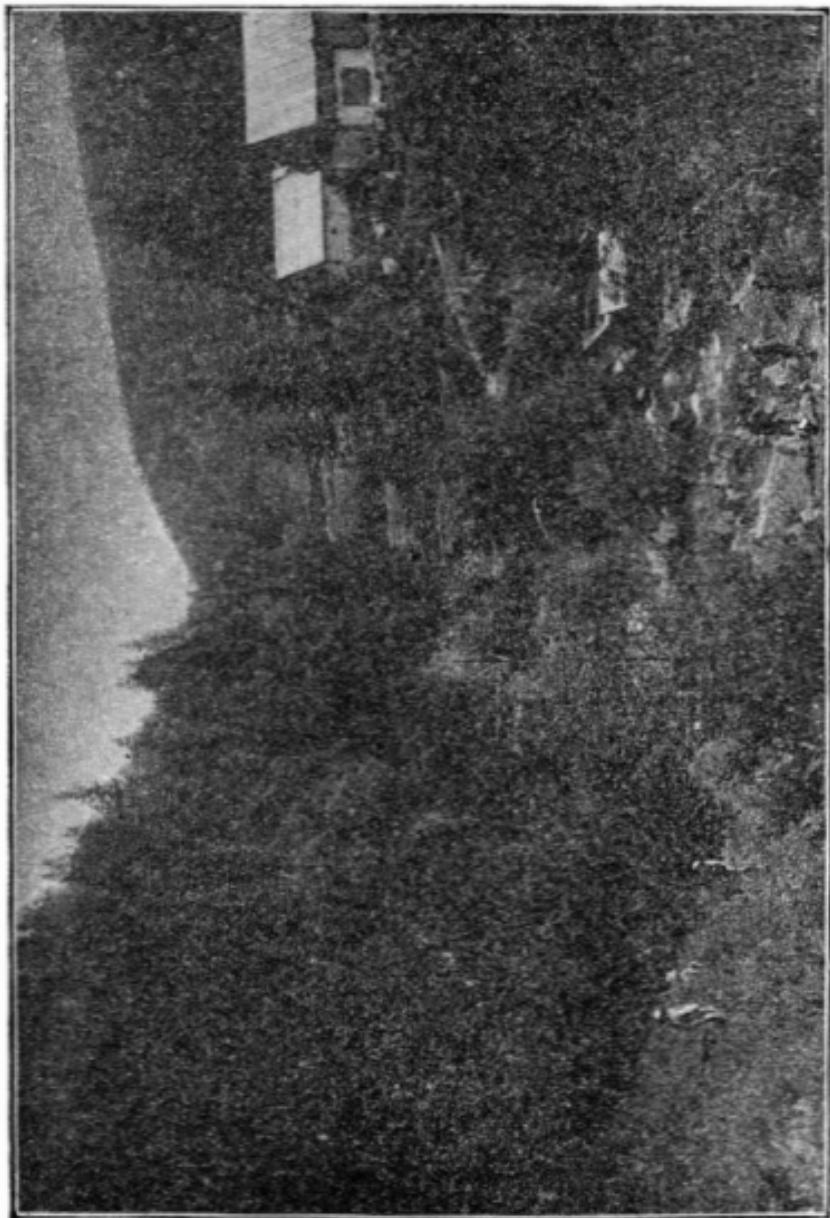
Lövététől nem messze fekszik az ugynevezett „Rókaváros“. Nagyon csalódik, ki várost keres, mert ez nem egyéb, mint egy kis bányatelep egy felügyelői lakkal, egy fürészmalommal s hegyoldalba vájt lyukkal, melyekről nevét is vette. Itt bányászszák egészen kezdetleges módon azon vasköveket, melyekből Sztkeresztbányán a vasat olvasztják. A vaskő jobbára barna, ritkábban vörös.

A vaskövek a törmelék közetek között ritkán képeznek ereket, hanem inkább szétszórt fészkekben, tömzsökben fordulnak elő s e miatt a tárnak iranya is nagyon változó. A vaskövek régi vasdus szénsavas vizekből nyerték vastartalmukat. A Rókavárost elhagyva, az ut meredeken emelkedik sűrű fenyves közt. A patak hatalmasan zug, a mint sziklamedrének lépcsőin aláömlik kisebb-nagyobb vizessésekben. A völgyoldalt borító fenyvesen fuvola hangokat játszik a szél és mi ezen természetes zene hangjai mellett érünk be a Kis-Homoród vizének völgytorkolatába, hol a fensíkról rohanó viz küzd a még szálban levő trachit sziklákkal, melyek vulkáni eredetére vallanak a közülök felbuzgó szénsavas források. Itt ezen festői helyen van a „Dobogó“

10. kép.

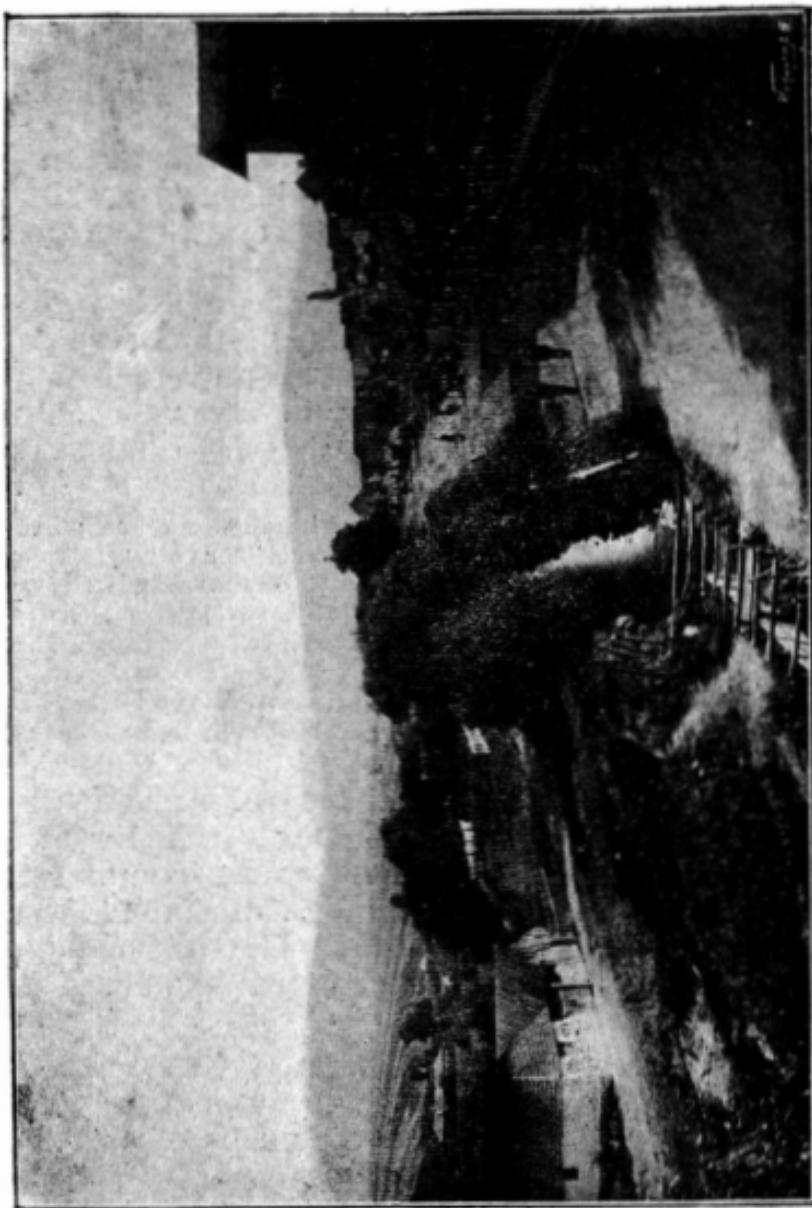

Dobogó fürdő.

Ill. Kép.

12-ik kép.

Szentkereszthányai vasgyár.

nevű fürdő telep, (L. a 10. és 11-ik képet) *Ugron* Gábor országi képviselő nyári üdülő helye. A források közül egy éppen a patak medréből tör elő, a másik a patak jobb partján. Azt ivásra, ezt fürdőül használják.

Alig haladunk innen egy negyedórát, midőn e völgytorokból kijutunk azon fensík karélyára, melyet a *Máltető*-ről szemléltünk. A fenyves megett szántók, kaszálók tarkítják a fensikot, háttérében a *Hargita* központi zöme, lábánál a két *Oláhfalu*. A fensík karélyán lezuhánó viz mellett vannak a szentkeresztbányai titánok vasmüveinek épületei, (L. a 12-ik képet), idább az olvasztó műhelyek és lakások, azaz *Szentkeresztbánya* helyisége *Üjváros* (L. a 13-ik képet).

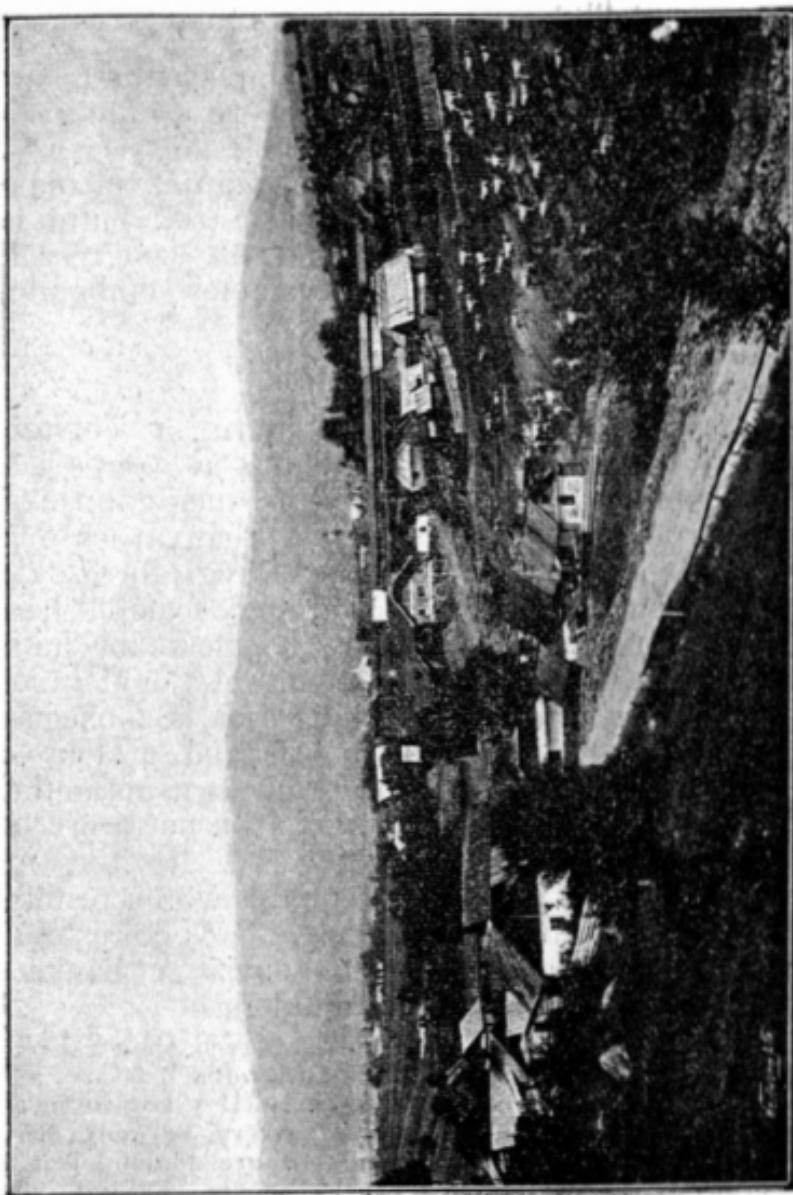
Kora reggel *Lánczy* Sándor bányatulajdonos és fia művezetők szives kalauzolása mellett megtekintjük az olvasztók működését, kezdve a nagy kohó megtöltésén, folytatva az izzó vas kiömlésén, mintákból öntések stb. a fujtatók süvöltése mellett. A vasművek épületeiben pedig titáni dübörgés, csattogás, zug is közt végig kísérjük a nyers vasnak kovácsolt vassal átalakítását ennek pedig különböző eszközökkel való feldolgozását. Küzbe-küzbe bámuljuk a viz erejét s azon egyszerű eszközöket, nincs kékkel az ember azt saját szolgálatára kényszeríti.

A pokoli zajból kijutva, megtekintjük a fürdőt is, melyet „*Lobogó*”-nak neveznek. A fürdésre berendezett szénsavas és vasas forrásvíze valójában meg is felel nevének, mert lobog, mint a fövő viz. A többi források között kettőt ivásra használnak. A fürdő mellett vannak az egyszerű lakóházak és van egy vendéglő.

A bányatulajdonosuktól és a jó cizipszerektől (vasművek munkásai) buesut véve, átmegyünk *Szentegyházas-Oláhfalu*-ba, a patakon zakatoló fürészmalom mellett.

Ez a falu azonban nem az az Oláhfalu, me-

13-ik kép.

Szentkereszthánya.

lyet régen a nóta még inkább az anekdota országos hirüvé tett.

Szentegyházas-Oláhfaluban társaságunk ismét megoszolhat. A kik *Homoród-fürdő*-re s onnan Udvarhelyre kivánkoznak, balra térnek *Kápolnás-Oláhfalu* felé; kik még egy kitérésre szánják el magukat a Kirulyfürdő megtekintéséért, azok balra behatolnak a *Tolvajos*-hágón a Hargita azon részébe, melyet azt hiszem, nem a becsületes emberekről neveztek vala el „Tolvajos”-nak.

8. Kirulyfürdő.

Szentegyházas-Oláhfalu-tól keletre, a Tolvajos-hágón, jó uton, szép erdőn haladva, a *Gyepű-patak* fejénél letérünk az országutról és megtekintjük a patak torkolata környékén a festékbányát és opáltelepet. Itt az agyagos tuffákat a régi forrásokból kiülepedett vas annyira átjárta, hogy festékül használható sárga földde alakultak. Közbe-közbe hatalmas opálrétegek és padok vannak. Az opál különböző színű, de sajnos, még eddig csak közönségesre bukkantak. A Gyepű-patak beleszakad a *Vargyas*-ba s mindenjárt torkolatán alól van egy malomház, melyet festékgyárnak neveznek. Itt a porrátört sárgaföldet iszapolják. Vizzel keverve, hevitik, mig szép vörös szint nyer s átalakul vörös festékké (Oker). Aztán megőrlik és meglehetős keresletnek örvendő kereskedelmi ezikket képez. A bánya és festékgyár Hrobonyi Adolf tulajdona.

A festékgyáron alul mintegy háromnegyed órára a *Vargyas* völgyében festői sziklacsoportozat alatt (*Sólyomkő*) fekszik a Kiruly fürdőtelep több bővizű szénsavas forrással s környékén barna vaskő telepekkel. Mind vizei, mind vaskőei ugyszólva paragon hevernek, minek oka ugy itt, mint megyei fürdőink legtöbbjénél, a nehéz közlekedési viszonyokban rejlik. Fürdőit, vizeit hatásosaknak mondják. Szállásai egyszerűek. Azonban ki itt tölt

vagy hat hetet, a közmondás szerint is megérdemli a gyógyulást, mert azt hiszem, rászolgált.

Kiruly meglátogatására az almási barlangtól is föl lehet menni a Vargyas völgyén és onnan Szentkeresztbányára, de ezt az utat fogaton nem lehet megtenni.

Öt órai kitérés után Szentegyházas Oláhfaluban vagyunk, a honnan estére a már ismert uteden Údvarhelyre, a jól megérde-melt pihenésre érkezünk.

9. Székely-Udvarhelyről Baróthra.

Országut (56 km.) 6 6.; kocsi Údvarhelyt 5 frt, nagyobb kör-utra napj. 4 frt. Etetés H.-Okládon (1 óra).

Utba esnek: *Felső-Boldogasszonysalva*, Árvátfalva, *Patakfalva*, *Kénes* szép völgyben, *Homoród-Szent-Márton*, *Recsenyéd* (j.-ra a magas fekvésű *Bágy*, várromokkal), *Homoród-Szent-Pál*, továbbá az uttól b.-ra *Homoród-Karácsonysalva*, *Homoród-Oklád* (egyszerű vendéglővel). Ezen utóbbi helyiségek a Kis- és Nagy-Homoród patakok mentén levő gyönyörű völgyekben feküsznek elszórva. Az egész vidéket *Homoród* vidékének nevezik s tiszta székely lakós-sága többszörös unitár. vallású. Homoród-Okládon tul kezdődik a hires *Rika hegység*, melyhez számos monda és rege fűződik.

A Rika tulsó oldalán letér egy megyei ut a nem egészen $\frac{1}{2}$ 6.-ra levő *Vargyas* községbe, hol a *Daniel* családnak szép uradalma van. (E megyei ut tovább folytatódik s *Olasztelekén* át szintén Baróthra visz kb. 1 óra.).

Az orsziguton tovább haladva, a Rika alján *F-Rákosra* ér-kezünk, ahol jó savanyuvíz forrás van. F-Rákosról Ágostonfalva vasuti állomást érjük (Segesvár-Brassó), vagy pedig tovább utazunk kocsin *Sepsi-Szent-Györgyi* felé. *Felső-Rákoson* tul, egy megyei ut a háromszéki *Baroth** mezővároshoz visz. Jó és kényelmes vendéglők: «Nro. 1» és «Korona». *Baroth*-tól körülbelül $\frac{1}{2}$ órára az udvarhelyvármegyei *Bibarcfalva* vasút-fürdőjét és ásványvíz forrását (Baross forrás) érjük (berendezése nyáron vendéglő) *Ho-moród-Szent-Pál*ról szintén megyei ut visz *Kacza* vasuti állomásra a Kis-Homoród mentén (15·9 km.) 2 6.

* L. Háromszék megye.

10. Székely-Udvarhelyről Korond-fürdőre és Parajdra.

E helyek megtekintése is megérdemli a fárad-ságot s ép ezért tegyünk ezen vidékre is egy elő-leges elméleti kirándulást.

A városból éjszakra kijutva, a vele összeépült téglás és cserépvető *Szombatfalvát* találjuk elől, melynek határában a *Sóspatak* balpartján két magaslat van. Egyiknek tetején az Ugron család sirboltja áll, a másik erdővel borított. Ez utóbbi alatt terül el a *Szejke* fürdőtelep, a néhai báró *Orbán* Balázs kedves nyaraló és most örök pihenő helye, a székely Gastein. Itt áll az egyszerű sirbolt, elfödve hamvait azon székely hazafinak, ki oly költőiesen írta meg a „Székelyföld leirása” ezimű munkáját, ki oly lelkesen tudott beszélni ügyében, mint senki, s, ki mint az Emkének egyik alapítója, tettekkel is bizonyítá, hogy ugy szereti szükebb hazáját, a Székelyföldet, mint különben senki. Megérdemli, hogy egy perczre mégállva sirja előtt, emlékének azon óhajtással adózzunk: nyugodalmad legyen csendes, példád áldásos!

A fürdőtelep megszemlélése egész nemzeti multunkat idézi vissza elménkbe, miidőn a Székely Mózes, Thököly, Rákóczi, Zrínyi Ilona, Kossuth feliratu egyszerű lakókat és a 9–10° C hideg kénes, Atilla nevű fürdőmedencét szemléljük. Székely vendégszeretetet jelképez a vendéglő előtt levő székely kapu s néhai tulajdonosának népszeretét hirdette az Atilla-fürdő mellett a nép számára berendezett Csaba fürdő is, mely néhány év előtt elpusztult.

A fürdőtelep szomszédságában van egy gyep-tőzeg-telep, mely alól ép a patak medrének egy gyenge szénsavas és bitumenes szagu viz tör elő, az udvarhelyiek kedvelt ivó Szejke-vize.

A mint a patak medrében tovább haladunk azon vizválasztón, mely a Nagy-Küküllőt és Fejér-Nyikót elválasztja, keletre megpillantjuk a hargitai fensik karéja alatt, 715 méter magasságban, *Oroszhegyet*, melynek lakói általában orosz eredetűek.

A vizválasztó tetejéről (Baknya-tető) szembe tűnik a Fehér Nyikó völgye, alsó részében gazdagon megrakva unitárius községekkel, mik átellenben szemben áll előttünk a *Firtos* hegység és a pálfalvi tető, annak aljában *Firtosvíralja* ennek *Pálfalva*. Egy órai út *Szentléleken*, *Farkaslakán* és *Pálfulván* át, mik a pálfalvi tetőre érünk.

Pálfalvától nyugatra *Éndlaka* község van, melyben az unitárius templom falán hun-scytha betük-höz hasonló írásjegyeket találtak. A pálfalvi tetőtől keletre szembetűnik a Hargitát délnyugatra övező fensik hátsorában az öreg Hargita, sötét gerincével.

A tetőről északra haladva, alattunk egy mély völgykatlant látunk, melyen a *Korond*-víze foly át. Ez a katlan Sóvidéke, a víz jobb partján *Felső*-, bal partján *Alsó-Sófaleival*. A katlan déli esücsában terül el *Korond*, melyet csak akkor látunk meg, midőn a pálfalvi tetőről a *Kalondára* és arról a falu, végére ereszkedünk alá. Korond községe hires a mesés olcsóságu mázatlan cserépedényeiről, melyet messze földre szállítanak maguk a korondiak.

A falutól negyedórányira van a fürdő a Korond víze balpartján. Kellemesen lep meg árnyas sétahelye, melyet régen főkép hatalmas fűzök és nyárfák körítették, s melyek helyén ma fenyők iparkodnak fölfelé. Ujabban épült csinos villái és a fürdői időszak alatt tapasztalható tisztaság és rend *Gáspár Gyula* tulajdonost dicsérik. Szélineates le vegőjét sokan keresik föl. Jóizü szénsavas vizét

sokan élvezik magában vagy friss kecsketejjel. Egyik szénsavas forrás hideg és meleg fürdőül is be van rendezve. (Korond fürdő Irtा Vajda Emil dr. Kiadta képekkel illusztrálva Gáspár Gyula fürdőtulajdonos. 1896.)

A fürdőtelep fölött terül el az Árcsa névű liget; a víz jobb partján távolabb van a sóstürdő medencze, melynek vizét a távolabb eső forrásokból vezetik le.

A fürdőt elhagyva, balra a medencze fölött a Fiastetőt, aljában Atyha községet, jobbra Korond fölött a Hollókő névű sziklacsoportot szemléljük. Csakhamar egy kisebb dcmb alá érünk, melynek tetején egy órház áll. Itt megállunk, mert itt a természetnek nem minden nap tüneményét lehet látni. A hegy neve Csigahegy.

Attól kezdve a hegy tetejéig a talaj meszes, helyenkint forrásos. Itt-ott mintha susogást hallanánk; a repedésekben gáz tör elő. A tetőn levő forrás vizén szintén gáz ömlik ki, s midőn a forrásviz a domb oldalán aláömlik, belőle a szénsavas mész finom rétegekben, hullámzatos, dudoros felülettel és gazdag színváltozatban leülepedik, mint arragonit, mutatván még most is a viz azon nunkáját, mely létrehozta a Csigahegyet. Kicsinyben egy geysir. Az arragonit csiszolva, alkalmas volna apró disztárgyak készítésére.

Az ut tovább, Felső-Sófaluig szintén magaslatok között vezet, melyek közül a balfelől eső a Fiastető folytatása a küsmöldök, alább a Korond vize torkolata felett, a sikiödi hegynél.

Felső-Sófaluát is elhagyva, a völgykatlan közepén egy órházakkal megrakott magaslat van, mely a Korond vize utjában áll. Fehérlő oldalai elárulják, hogy ez a hires parajdi sóhegy, melynek nyugati szögletén a viz sószikla között utat nyitott magának, hogy egyesüljön a sóhegy tulsó oldalán folyó Kis-Küküllővel.

A sóhegy nyergére felérve, megpillantjuk Parajdot a Kis-Küküllő mellett. Parajdon a bányagazgatóság előzékeny vezetése mellett véig járjuk a sóhegy környékét, a bányát. Megszemléljük a különböző alakzatú, szövetű, színű sóképződéseket.

A bányászat módját, mely faékeléssel megy végbe, nyáron látni nem lehet, mert április 15-től november 15-ig szünetel a fejtés. Azután megtekintjük a gyufagyárat is, telepeivel együtt és ezzel be van végezve Parajd nevezetességeinek szemlélete is.

Megtekintendő: *Rabsonné-vára* nevű — a köz ségtől 1 órára levő, s a *Juhod-* és *Szilas-*patakok által három oldalon körülött — trachit szikla cso portozat, régi sánczművel. Br. Orbán a székelyföldi romokról számos regét közöl.

Parajdról egyik ut Ny.-ra vezet *Szovátán* át s a K.-Küküllő völgyén le egészen *Balázsfalváig*, érintve M.-Torda negyét és áthaszítva *Balavásár* alatt K.-Küküllőmegyét. Ezen utvonaltól *Erdő-Szent György*-ről a *Nyárád* völgyébe s onnan Maros-Vásárhelyre jutunk.

Erdő-Szent-Györgyről meglátogatható *Bözöd Ujfalu* a szombatosok utolsó fészke.

A másik ut Parajdról Csikmegye É. részébe, a „*Gyergyóba*” és a borszéki fürdőbe szolgál s a *Bucsin* 1272 m. m. nyergének fenyvesekkel árnyalt, pisztrangdus vizei mellett 6 ó. tart.

11. Szováta fürdő.

De ha már itt vagyunk, ne mulaszzuk el és az egy órai távolságra eső *Szovátára* ránduljunk át. Ez igaz, nem esik megyénkbe, hanem Maros-Tordamegyéhez tartozik; de a természet nem ismervén megyei batárokat, a mit Parajdon csak kicsinyben mutat fel, itt fejezte be egész nagyságában. Itt vannak a hatalmas sósziklák, melyek európai ritkaságok s melyeket a bányáról az irodalom parajdi sóhegyek alatt emlit. A hatalmas sóhegyek alján sósfürdő, a hegyek kráterszerű tetején nagy terjedelmű sóstavak; a meredek sósziklák a napfenyben vakító fehérek, tetejüköt pedig sötét tölgyek kozoruzzák. Szép és hasznos ritkaságok.

A *Feketető* 18—20° C. foku vize a fürdőző

vendégeknek nem csak fürdésre, hanem esolnakázsásra, uszásra is alkalmas. A nagy *Medrető* pedig épp ritkaság számba megy s megérdemli, hogy figyelem tárgya legyen. Csak a mult évben tették hozzáférhetővé, de fürdésre nem lehetett használni magas hőfoka miatt.

Aug. elején tett mérések szerint mig a felülete 22° C. mutatott, addig 1—2 méter mélyen 39° C. volt; azun alul megint csökkent, úgy hogy az öt méter mélységből a melegebb rétegeken keresztül fellhúzott hőmérő csak 30° C. állott. Vajon nem ez a hely rejti-e azon kincset, melyet téli és nyári természletes sósfür dőre lehetne berendezni?

Három órai kitérés után ismét Parajdon vagyunk.

12. Sz.-Udvarhely-Zetelaka-Gy.-Szt.-Miklós.

A kik *Sz.-Udvarhelyről Gyergyóba*, Parajd, vagy Csik-Szereda kikerülésével, a legrövidebb uton kívának eljutni: azok a N.-Küküllő völgyén utazzanak *Zetelakáig*, onnan a *Sikaszó* pataka mellett, melyben pénzes és közönséges pisztrang van, — átjuthatnak (6 ó.) *Gyergyó-Ujfaluba*. Ide azonban csak az udvarhelyvármegyei részen lehet kocsin menni, tovább csak lóháton vagy székely szekeren. Itt vezet el az *első székely vasút* Csik-Szeredának.

Betürendes tárgymutató.

- A**básfalva 23.
Agostonfalva 37.
Agyagfalva 5.
Agyagfalvi tér 5.
Alsókút (Homoród) 20.
Alsó-Rákos 25
Alsó-Sófalva 39.
Apáczta 28.
Arcsó 40.
Arvátfalva 22., 37.
Atyha 40.
Bágy 37.
Baknyatető 39.
Balavásár 41.
Bárczaság 29.
Bardoczsék 1.,
Baróth 37.
Baróthi hegyek 29.
Bethfalva 5.
Bethlentalva 7., 18.
Bibarczfalva 37.
Bikafalva 5., 7.
Bodza 5.
Boldog szszonfalva 2.
Bontaszoros 5.
Bögöz 5.
Bözöd-Ujfalu 4.
Brassó 29.
Brassói hegyek 17., 29.
Bucsin 41.
Budvár 5., 17., 22.
Csalatornya 27., 28.
Csigahegy 40.
Csicsér 17.
Csík-Szerecsény 18., 12.
Csíkvármegye 1., 17.
Csíkvölgy 22.
Csönkavár 12.
Csodalökő 25.
Czekeend-hegy 18.
Darócz 23.
Décsfalva 5.
Décsfalvi szoros 5.
Dobogó 20., 29., 30
Enlaka 39.
Erdő-Szent-György 41.
Erdővidék 1., 29.
Erős 24., 27., 28.
Farczán 7.
Farkaslak 39
Farkasösvény 26., 29.
Fiastető 40
Fejér-Nyikó 4., 5., 39.
Feketető 41.
Felső-Boldogasszonfalva 5., 7.,
22., 37.
Felsőfehérmegye 1.
Felsőkút (Homoród) 20.
Felső-Rákos 25., 37.
Felső-Tófalva 39.
Fenyéd 7., 18.
Fiatfalva 4.
Firtos 39.
Firtos váralja 39.

- Fogarasi hegyek 17, 29.
Gathatető 5.
Gyepüpatak 86.
Cyergyó-Szent-Miklós 41.
Gyergyó-Ujitalu 41.
Hargita hegység 1, 7, 19, 20, 22, 25, 29, 30, 34, 39.
Héjasfalva 1.
Hollókö 40.
Homoród 17.
Homoród-Almás 20, 22, 23, 29.
Homoród-fürdő 18, 20, 22, 36.
Homorod-Karácsonyfalva 37.
Homoród-Keményfalva 28.
Homorod-Oklánd 17, 23, 37.
Homoród-patak 18.
Homoród-Szt.-Márton 23, 37.
Homoród-Szent-Pál 37.
Itona-forrás (Homoród) 20.
Juhod-patak 40.
Kacza 37.
Kadicsfalva 7.
Kakukhegy 29.
Kalonda 39.
Kápolnamező (Kőmező) 24.
Kápolnás-Oláhfalu 18, 20, 22, 36.
Kénos 37.
Kénosi tető 22.
Keresztsur-zék 36.
Kirulyfürdő 20.
Királytöld 1.
Kis-Galambfalva 5.
Kis-Homoród 23, 30, 37.
Kis-Küküllő 40.
Kis-Lócsür 27, 28.
Klotild forrás (Homoród) 20.
Korond 38.
Korondvize 39.
Köcsür 28.
Kőhalomszék 1,
Kölyuk 25, 28.
Kőmező (Kápolnamező) 24, 26, 29.
Kuvar 22.
- Kunvaszsahegy 17
Lengyelfalva 7.
Lobogó 29, 34.
Lővéte 30.
Magyaros 5.
Máltető 24—27, 28, 29, 34.
Miréfalva 18.
Méhkás 28.
Magyerdő (Tolvajoshágó).
Nagy-Galambfalva 5.
Nagy-Homoródvölgy 23, 37.
Nagy-küküllő folyó 1, 22.
Nagymál 5.
Oláhfalvi fensik 1, 18.
Oláhfalu 34.
Olaszteleke 37.
Olt folyó 22, 23, 29.
Olt völgy 22.
Orczfalva 5, 7.
Oroszhegy 7, 39.
Ördögkút 17.
Pálfalvi fensik 1, 39.
Pálfalva 39.
Parajd 17, 40, 42.
Patakfalva 22, 37.
Rabsonné vára 41.
Rákosmező 5.
Recsenyéd 28.
Rika 1, 37.
Rókaváros 33.
Segesvár 1.
Sikaszó 41.
Siinérfalva 7, 18.
Sólyomkö 36.
Sósfürdő 17.
Sóspatak 38.
Sóskut 22, 30.
Siklódi-hegy 40.
Sirkő 7.
Sütökemencze 28.
Szarkakő 17, 18.
Széchenyi szirt 26, 28.
Szejke 38.

Székek 1.	Szombatfalva 7, 38.
Székelyföld 1.	Tibód 7.
Székely-Keresztur 4.	Tolvajos bágó (Nagyerdő) 22. 36
Székely-Tasnád	Údvarhelymegye 1, 25.
Székely-Údvarhely 5, 18, 22, 37, 42.	Údvarhelyszék 1.
Szentegyházas-Oláhfalu 18, 20, 22, 34.	Ugron Gábor gyártelep 18.
Szentlélek 39.	Uj-Szekely 2.
Szt.-Keresztbánya 20, 22. 29, 30.	Ujváros 34.
34.	Vargyas 37.
Szt.-Pál 23.	Vargyaspatak 23, 28. 36.
Szt.-Péter 23.	Városfalva 23.
Szt.-Tamás 7.	Vízkelet 28, 39.
Szilas 41.	Zetelaka.
-

Az Erdélyrész Kárpát-Egyesület
kiadásában Kolozsvárt most jelent meg és ott
kapható:

SZÉKELYFÖLD

Irta: HANKÓ VILMOS dr.

II5 szebbnél-szebb eredeti képpel, melyeket rajzolták Goró Lajos, Huszka József
és Tull Ödön.

A munka azt a földet ismerteti mely egyesítő
magában minden ország, táj és természeti
szépségeit, melyek közül egyik-másik valósá-
gos Isten csodája, csoda mint türemény, csoda
mint látvány.

**A pazar kiállításu díszmunka díszkötésben 5 frt,
fűzve 3 frt 50 kr.**

Rendkívül érdekes, vonzó munka ez, melyet
a hazai sajtó a legelismerőbben méltatott. Kü-
lönösen az ifjúság meríthet belőle hasznos
ismereteket.

A király és királyné ő Felségeik, valamint a
főherczegek e gyönyörű munkát magán könyv-
táraik részére elfogadták.

